

Barndommen ud fra pårørendes perspektiver

- *En kvalitativ undersøgelse af oplevelsen af at vokse op med en sindslidende aleneforælder*

Rapportens samlede antal tegn
(med mellemrum & fodnoter): **155.632 antal tegn.**
Svarende til antal normalsider à 2400 tegn: **64,8 sider.**

Emilie Elisabeth Hartvig Klindt
Studienr: 20166486

Vejleder: Alfred Sköld

10. Semester, Psykologi,
Specialeafhandling

Aalborg Universitet
Dato: 05-01-2024

Abstract

The field of research regarding how it may impact children, if growing up with psychopathology in the family, refers to this as an outlining factor with especially psychological consequences. This paints a picture of how it can be a pervasive strain on the child's sense of life and experience, their psychosocial development and general well-being.

I am myself currently engaged professionally in enhancing well-being and providing support to children and adolescents, who are related to a near family member with a psychiatric diagnosis. My experience with these individuals in combination with research-knowledge, of how this term can lead to psychosocial unwell-being, have emerged the interest of contributing to this field.

The purpose for this master thesis is therefor to explore the phenomenon regarding children's experience of having a mother diagnosed with recurrent severe depression. This exploration will focus on children in the age of 11-13 years old and who are, and always have been, alone with their mother their entire life. A qualitative phenomenological-hermeneutic approach guides this master thesis in shaping two interviews, which constitute the empirical base. In relation to the methodologically approach the two interviews were analyzed using the Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) which led to four themes: *An intense relation, distribution of care, - who takes care of whom and how? Is it my fault? & Am I big or small?*

These themes were interpreted and addressed in the light of theoretical framework, including an understanding of a child's psychological development rooted in the relational environment's mutual interactionist dynamics. Additionally, Winnicott's developmental understanding concerning mother-child interactions and the significance of the mother's facilitation of the child through adequate, attuned care and support were incorporated. Furthermore, factors at play in the age of 11-13-years were addressed, particularly focusing on exploration and autonomy.

This interpretation, coupled with existing research, outlines this vulnerable group of children at risk of developing emotional and psychological challenges. Both interviewees report intense emotions and significant responsibility in their relationship with their mothers, leading to the conclusion that 11-13-year-olds may perceive it as emotionally and psychologically burdensome to be the child of a single mother with severe depression. Consequently it is concluded that this circumstance will leave an imprint on a child's experience of life and its opportunities, their relations and their relationship with their mother.

This underscores the importance of focusing on this demographic and establishing early interventions to support facilitating factors. Based on this, further research in this area is warranted to expand knowledge and cultivate a nuanced understanding of the various realities surrounding being the child of a single mother with severe depression.

Indholdsfortegnelse

KAPITEL 1: INDLEDNING.....	1
BØRN SOM PÅRØRENDE TIL PSYKISK SYGDOM.....	1
<i>Konsekvenser</i>	2
<i>Det generelle portræt af et pårørende barn.....</i>	3
<i>"De små voksne"</i>	3
BARN AF EN ALENEFORÆLDER MED PSYKISK SYGDOM.....	4
<i>Mødet med disse familier i mit arbejde – min personfaglige motivation</i>	4
<i>En alenemor med depression.....</i>	5
<i>Problemformulering.....</i>	6
Præcisering af diagnosen (tilbagevendende) svær depression	6
HVORDAN ØNSKER NÆRVÆRENDE SPECIALE AT UNDERSØGE DETTE?.....	7
<i>En kvalitativ, fænomenologisk tilgang.....</i>	7
<i>Det teoretiske bidrag.....</i>	7
<i>Den valgte litteratur.....</i>	8
<i>Gennemgang af kapitler.....</i>	9
KAPITEL 2: VIDENSKABSTEORI OG METODE	10
VIDENSKABSTEORETISK SKITSERING.....	10
<i>Fænomenologien.....</i>	10
<i>Hermeneutikken</i>	11
<i>En analytisk metode</i>	12
<i>Bevæggrund for det videnskabsteoriske standpunkt</i>	13
ET KVALITATIVT METODISK FOKUS	15
<i>At undersøge kvalitativ</i>	15
<i>Det semistrukturerede livsverdensinterview</i>	17
Dataindsamling.....	18
Informanterne	18
Interviewsituationen.....	19
Transskribering	19
Interviewguide.....	19
<i>Etiske refleksioner.....</i>	23
Narrative elementer i praksis med børn.....	23
OPSUMMERING AF KAPITEL 2	25
KAPITEL 3: TEMATISK PRÆSENTATION AF INTERVIEWS	26
1. EN INTENS RELATION	28
<i>Uddrag fra interview med Anders.....</i>	28
<i>Uddrag fra interview med Emma.....</i>	29

<i>Sammenfatning af uddrag fra begge interviews</i>	29
2. OMSORGENS FORDELING – HVEM PASSER PÅ HVEM OG HVORDAN?	30
<i>Uddrag fra interview med Anders</i>	30
<i>Uddrag fra interview med Emma</i>	32
<i>Sammenfatning af uddrag fra begge interviews</i>	34
ER DET MIN SKYLD?.....	35
<i>Uddrag fra interview med Anders</i>	35
<i>Uddrag fra interview med Emma</i>	36
<i>Sammenfatning af uddrag fra begge interviews</i>	37
ER JEG STOR ELLER LILLE?	38
<i>Uddrag fra interview med Anders</i>	38
<i>Uddrag fra interview med Emma</i>	40
<i>Sammenfatning af uddrag fra begge interviews</i>	41
OPSUMMERING	41
KAPITEL 4: TEORETISKE PERSPEKTIVER	42
HISTORISK LANDKORT FOR DET UDVIKLINGSPSYKOLOGISKE FELT	42
HVAD HAR UDVIKLING OG TILKNYTNING MED HINANDEN AT GØRE?	43
<i>Det gensidige samspil</i>	44
D. WINNICOTT – DEN GODE NOK MOR	45
<i>Den betydningsfulde facilitering</i>	45
<i>Fejlafstemning</i>	46
<i>Skyldfølelser</i>	47
<i>Den tidlige begyndelse som videre afsæt</i>	47
FRA BARN TIL TEENAGER – EN SÆRLIG UDFORDRET TID?	48
<i>Forældrens betydning</i>	48
OPSUMMERING	49
KAPITEL 5: FORTOLKNING AF EMPIRI	50
EN INTENS RELATION	50
DET (FOR) OMSORGSFULDE OG OPMÆRKSOMME BARN	52
<i>”Jeg passer på hende”</i>	52
<i>Konsekvenserne for en manglende spejling</i>	53
<i>Omsorg trumfer løsrivelse</i>	56
ER DET MIN SKYLD?.....	57
<i>Skyldfølelser i en løsrivelsesproces</i>	59
ER JEG STOR ELLER LILLE?	60
OPSUMMERING	62
KAPITEL 6: VURDERING AF MÅLGRUPPEN	63
EN (YDERLIGERE) UDSAT MÅLGRUPPE	63

<i>Sårbarheden kræver en fordrende tilgang</i>	64
Resiliens	64
HVORDAN BØR MAN FORHOLDE SIG?.....	65
<i>At arbejde intervenserende</i>	65
Fællesskabet som meningsfuld indsats.....	66
<i>Udfordringer i mødet med børnene</i>	66
Stigmatisering som hæmsko.....	66
Berøringsangst.....	67
BIDRAG OG BEGRÆNSNINGER.....	69
<i>Med afsæt i teori</i>	69
Mor-barn samspillet muligheder og begrænsninger	69
Inddragelse af systemerne omkring barnet.....	70
<i>Metodiske bidrag og begrænsninger</i>	71
Transparens.....	71
Gyldighed	72
Genkendelighed.....	73
<i>Vurdering af specialets kvalitet</i>	74
KAPITEL 7: ØNSKET OM ET BREDTFAVNENDE TEORETISK FUNDAMENT	76
KAPITEL 8: KONKLUSION	78
PENSUMLISTE.....	81
REFERENCELISTE.....	86

Kapitel 1: Indledning

Børn som pårørende til psykisk sygdom

”Når én i familien rammes af psykisk sygdom, rammes hele familien – især barnet”
(Eckardt, 2018, p. 8).

At være pårørende til en nærtstående med psykisk sygdom kan ofte være en overset belastning at skulle leve med. Der kommer ofte et klart primært fokus på den sindslidende person, som naturligvis bør være berettiget omfattende behandling og hjælp. Men i en familie, hvor en forælder er sindslidende, vil en eventuelt samlever og barnet/børnene ofte være belastet af, at et familiemedlems adfærd, overskud og bidrag til familielivet i perioder kan være enormt styret af den psykiske sygdom. Dette sætter hele familiens trivsel under pres. (Eckardt, 2018, p. 7).

En national undersøgelse (Psykiatrifonden & KOMBU, 2019) påviser, at omkring 310.000 børn og unge vokser op med en sindslidende forælder. 70 % af disse børn og unge modtager ingen støtte eller hjælp som følge af det at være pårørende til sin mor eller far. At 70 % af disse børn ingen hjælp modtager peger fortsat på, hvor langt der er mellem erkendelsen af fænomenet som en risikofaktor og udbydelse af diverse støttetilbud, opsporing af denne målgruppe og prioritering af ressourcerne til dette område. Såfremt der kunne være et politisk ønske om at forholde sig intervenserende hvad angår børn og unges mistrivsel samt udvikling af psykopatologi, bør det herved være af stor interesse blandt andet at have et særligt fokus på de børn, der vokser op med en sindslidende forælder. Dette vil nedenstående afsnit understrege ved at udpensle følgende mulige konsekvenser ved som barn at vokse op med en sindslidende forælder.

Konsekvenser

Endnu en undersøgelse (KOMBU, 2020) påviser, at pårørende børn har en øget risiko på ca. 55 % for selv at udvikle psykiske vanskeligheder eller psykisk sygdom på længere sigt. Derudover beretter undersøgelsen også, at en stor andel af disse børn oplever lavere livstilfredshed, ydermere kan disse børn i højere grad også opleve psykosociale problemer og udvise symptomer på ringere generel trivsel. Andre studier har også i høj grad undersøgt risikoen for udvikling af psykopatologi hos børn og unge, som er pårørende til sindslidende forældre, og understreget denne som væsentligt forhøjet, hvorfor der opfordres til blandt fagfolk at forholde sig alvorligt og handlingsorienteret i henhold til dette faktum (Rasic, Hajek, Alda & Uher, 2014, p. 28; Thorup, 2022, p. 66).

Ydermere antages det, at pårørende børn til en sindslidende forælder generelt trives dårligere, oplever flere konflikter og problemer i sociale relationer, har flere faglige vanskeligheder samt højere fravær i skolen. Derudover har denne målgruppe også en lavere kropstilfredshed, hyppigere selvskadende adfærd og hyppigere selvmordstanker. Målgruppen vurderes ofte også som havende et dårligere fysisk helbred, hvortil disse oftere nævner at have hovedpine og oftere, end andre børn og unge, tager medicin mod fysiske symptomer (Gladstone, Boydell, Seeman & McKeever, 2011, p. 271; Jørgensen, Andersen, Lund, Due & Michelsen, 2019).

Yderligere forskning er i lighed med ovenstående og antager, at vilkåret for børn – at vokse op med en sindslidende forælder – bør anses som en risikofaktor for mistrivsel. Denne undersøgelsen (Spørg Mere, 2021) angiver, at fire ud af 10 af de pårørende børn har lav livstilfredshed, hvilket er over dobbelt så mange som i gruppen af børn med raske forældre. Ydermere oplever 3 gange så mange børn af sindslidende forældre sjældent eller aldrig at være i godt humør sammenlignet med børn af raske forældre (Spørg Mere, 2021).

Derudover oplyses det ud fra samtaler ved ”BørneTelefonen”, at omhandlede psykisk mistrivsel, ensomhed, angst, selvskade og selvmordstanker, var der over dobbelt så mange pårørende børn til en sindslidende forælder, der ringede ind grundet ovenstående, end børn af raske forældre (Spørg Mere, 2021).

Det generelle portræt af et pårørende barn

Ovenstående skitsering af risikofaktorer for børn, der vokser op med en psykisk syg forælder, tegner et tydeligt billede af, hvorledes det kan være en gennemgribende belastning på barnets livsfølelse- og oplevelse, barnets psykosociale udvikling og – trivsel. Nævnes bør dog også, at det ikke er alle børn og unge, hvor det at være pårørende til sin forælder sætter sig som et negativt præg på barnets livsbillede, og visse børn og unge ved denne målgruppe kan opnå samme mængde positive omstændigheder gennem sin barndom og ungdom, som andre børn og unge med fordrende forudsætninger for en sund udvikling. Dog viser et portræt af et pårørende barn, at forudsætningerne for barnets psykologiske og sociale trivsel er udfordret, og at målgruppen generelt konfronteres med flere risikofaktorer, der kan skabe udfordringer på barnets vegne (Ahlgreen, 2001, p. 22; Thorup, 2022, p. 66).

”De små voksne”

En faktor, som ofte går igen i disse børn og unges fortællinger omkring det at have en psykisk syg forælder, er den konstante bekymring og et øget behov for at passe på sin forælder. I en sådan dynamik kan der ske en forskydning af omsorgsfordelingen, der gør, at barnet eller den unge vil påtage sig en meget stor andel af ansvaret for omsorgen i relationen mellem den sindslidende forælder og barnet. Derudover vil en stor andel af disse børn også i en meget tidlig alder påtage sig et stort ansvar vedrørende huslige pligter, og der kan på visse områder nærmest ses et skift i henhold til forælderen og barnets opgaver i hjemmet – og overfor hinanden, hvor barnet på visse områder agerer som en ” lille voksen” (Spørg mere, 2021; Ahlgreen, 2001, p. 54).

Ydermere kommer der oftest i disse familier enormt meget pres på den anden forælder, som er rask, der både skal agere primær omsorgsvoksen for barnet og omsorgsperson for den syge forælder – samt holde styr på hjemmets praktiske opgaver og alt der følger med i hverdagen for en børnefamilie (Bedre Psykiatri, 2021; Eckardt, 2018, p. 10). Det kan antages, at omtrent 80 % af voksne pårørende til en psykisk syg samlever og partner, hvor børn er involveret, rapporterer om en oplevet stressbelastning, der i nogen eller høj grad er invaliderende for den pårørende, og som i 50 % af tilfældene fører til en sygemelding eller nedsat arbejdstid (Bedre Psykiatri, 2021; Eckardt, 2018, p. 7).

Men hvordan mon dette udfolder sig i familier, hvor der kun er én forælder, som er den sindslidende? Hvordan mon det kan have en indvirkning på barnets psykologiske og sociale trivsel at være alene med sin psykisk syge forælder, når nu det angives at det for en partner kan være så stor en belastning? Kan denne gruppe af børn anses som yderligere udsat inden for en målgruppe, som i forvejen ikke har de stærkeste forudsætninger for en ideel psykologisk og social trivsel?

Barn af en aleneforælder med psykisk sygdom

Jf. ovenstående afsnit vedrørende en partners oplevede belastning som pårørende, findes det herved interessant at undersøge, hvorledes barnets egne belastninger qua pårørenderelationen til sin eneste forælder påvirker barnet, når der netop ikke er en medforælder til at bære hjemmets trykke stillads. Denne konstellation synes også relevant at undersøge nærmere, netop når der eksisterer så store mængder dokumentation for, hvorledes det kan være en belastning for barnet at vokse op med en sindslidende forælder, jf. ovenstående afsnit omhandlende menneskelige omkostninger. Denne belastning er muligvis af en anden grad, når der ingen anden primær voksen er.

Mødet med disse familier i mit arbejde – min personfaglige motivation

Specialets nysgerrighed og interesse, hvad angår børn som pårørende til en sindslidende forælder, har også rod i min daglige hverdag i mit arbejde. Jeg har siden februar 2022 arbejdet hos en privat organisation, som beskæftiger sig med at løfte trivslen i familier, som er udfordret grundet psykisk sygdom. De muligheder, vi tilbyder disse familier, er individuelle samtaleforløb med enten barnet eller forældrene, familiesamtaler for hele familien sammen og børnegruppe til barnet, hvor dette kan møde andre børn, der er pårørende til samme relation i familien. Herigennem har jeg arbejdet med familierne fra forskellige vinkler og relationer, og jeg har derfor i høj grad været vidne til, hvorledes de ovenstående statistikker nævnt i de tidligere afsnit rent faktisk ser ud hos børnene; hvad de selv fortæller om deres trivsel og livstilfredshed, hvordan bekymring og utryghed kan være en grundstemning, og hvordan disse børn kan føle sig enormt ensomme og anderledes i kontrast til andre børn. De

familier, som især har gjort indtryk på mig, er familier, hvor børnene, som tidligere refereret til, agerer ”små voksne”. Denne dynamik i familien gør sig særligt gældende, hvor en af forældrene typisk er næsten eller helt fraværende og danner fundament for specialets interesse.

En alenemor med depression

Med rod i ovenstående refleksioner ønsker specialet mere konkretiseret at fokusere på én særlig forælder-barn relation, som også er en konstellation, jeg i mit arbejde er stødt på, og som er familier, jeg i skrivende stund arbejder med. Herved har specialet valgt at fokusere på familiekonstellationen med en alenemor og et barn med det formål at kunne undersøge nærmere, hvordan dynamikken i denne relation kan påvirke barnets trivsel, når der ikke er en medforælder, og der aldrig har været det. Ydermere ønsker specialet at fokusere på depression, som den psykiske lidelse barnet er pårørende til. Depressionens symptomer og udtryk kan i høj grad producere negative psykosociale og sundhedsmæssige udfald hos både mødre, deres familier – men især hos barnet. Til trods for forskning som dokumenterer dette, er depression blandt alenemødre og dennes belastning for det pårørende barn fattigt identificeret, og der er derfor en mangelfuld viden omkring dette (Atkins, 2010, p. 155).

Derudover findes det meningsfuldt for min egen faglighed og undren at tage udgangspunkt i netop denne konstellation, grundet min nuværende kontakt gennem mit arbejde til to familier; begge med en alenemor diagnosticeret med (tilbagevendende) svær depression, og hvor der er ét barn i familien. Den daglige familiedynamik baserer sig derved på en meget intens relation mellem moren og barnet, hvor der ikke er andre medlemmer end disse to. Begge børn fra disse to familier er i forløb hos mig, både i et individuelt samtaleforløb samt børnegruppe. Min kontakt med disse to familier anses herved som en meningsfuld mulighed for at blive endnu klogere på dette fænomen.

Ovenstående refleksioner danner herved ramme for specialets motivation og det valgte emne omhandlende, hvorledes det kan opleves for et barn at vokse op med en alenemor, der er diagnosticeret med tilbagevendende svær depression. Nærværende speciale forholder sig herved til den påstand, at det kan have enorme konsekvenser

for barnets trivsel og psykosociale udvikling at vokse op i en familie med psykisk sygdom. Herved ønskes at undersøge, *hvorfor* og *hvordan* det kan have konsekvenser for barnet i en alenemor-barn relation. Det bør dog nævnes, at specialet ikke har en intention om at udstille alenemødre og deres moderlige kompetencer, men ønsker derimod at belyse, hvorledes nogle ideelle grundelementer i mor-barn relationen muligvis er stærkt udfordret grundet tilstedeværelsen af psykopatologien – og som bliver yderligere udfordret ved at moderen agerer aleneforælder og primær kilde til omsorg og støtte for barnet.

Problemformulering

Ovenstående refleksioner og intentioner danner herved ramme for specialets problemformulering:

Hvordan oplever børn i alderen 11-13 år at være barn af en alenemor, der er diagnosticeret med (tilbagevendende) svær depression?

Præcisering af diagnosen (tilbagevendende) svær depression

I forlængelse af problemformuleringen ønskes kort en diagnostisk afklaring af den diagnose, børnene inddraget i nærværende speciale er pårørende til. For begge informanter gør det sig gældende, at disse er pårørende til deres mor, som begge har været diagnosticeret med tilbagevendende svær depression i mere end 13 år. Sygdomsforståelsen af depression i nærværende speciale tager udgangspunkt i ICD-10's forståelse og beskrivelse af lidelsen. ICD-10 er det pågældende internationale klassifikationssystem, der fungerer som en slags diagnosemanual, der opstiller forskellige kriterier for diagnoserne (Simonsen, 2010, p. 211). Nedenfor vil forlægge en kort skitsering af diagnosen.

Depression er en affektiv sindslidelse, hvor disse er karakteriseret ved ændringer i stemningslejet, som både kan være nedsat eller løftet. Ved depressiv lidelse vil stemningslejet være nedsat, og ved diagnosticering af depression skelnes der mellem kernesymptomer og ledsagersymptomer. Kernesymptomer er: Nedtrykthed, nedsat lyst/interesse og nedsat energi eller øget træthed. Ledsagersymptomer er: nedsat selv-

tillid, selvbekrejdelse, tanker om død/selv mord, koncentrationsbesvær, indre uro, søvnforstyrrelser og ændring i appetit. Ved en svær depression vil alle tre kernesymptomer samt mindst 5 ledsagersymptomer være tilstede (Kessing, 2010, p. 332). Tilbagevendende beskriver, at begge mødre i mere end 13 år har haft perioder med svær depression, hvorfor de også har haft perioder, hvor de været raske.

Hvordan ønsker nærværende speciale at undersøge dette?

Følgende afsnit ønsker at skitsere specialets bevæggrunde for at undersøge dette fænomen ud fra den valgte tilgang, og hvad den faglige intention er for valgt metode, teori og litteratur. Dog vil disse punkter på senere vis yderligere blive uddybet i de senere kapitler.

En kvalitativ, fænomenologisk tilgang

Med udgangspunkt i hvordan barnet *oplever* det at være pårørende til sin mor med depression, er hermed valgt en fænomenologisk og kvalitativ tilgang til forståelse og fortolkning af fænomenet (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 48). Med basis i denne tilgang vil specialets eget empiriske grundlag baserer sig på to semistruktureret interviews med en dreng på 11 år og en pige på 13 år. På senere vis i specialet vil der fortolkes på disse to interviews ud fra tematikker, som har til intention at binde indholdet fra interviewene, udtrykt som citater, sammen med det teoretiske bidrag, som tilsammen vil belyse fænomenet i et fælles, fortolkende samspil.

Det teoretiske bidrag

Specialet ønsker på senere vis at belyse og udfordre ovenstående empiri ud fra teori. Det teoretiske bidrag vil bære præg af at kunne udpensle sandsynlige dynamikker i en mor-barn relation, særligt hvad angår fordeling af omsorg, behovet for at passe på hinanden samt barnets tilknytning til moren. Sidst nævnte forholder jeg mig særligt nysgerrig til, da barnet ikke har en tilknytning til en anden forælder. Til at belyse barnets oplevelse af relationen til sin mor vil inddrages Donald Winnicott og hans udlæg af ”den gode nok omsorg” (Winnicott, 2006), samt hvad der karakteriserer en ideel mor-barn dyade med henblik på barnets sunde psykologiske udvikling.

Ydermere vil bidrages med, hvad gør sig gældende i mor-barn relationen, når barnet er i alderen 11-13 år. Dette med et formål om også at gøre sig klogere på, hvordan vilkåret at være pårørende præger barnet i den periode i livet, barnet befinder sig i.

Løbende i forbindelse med sammenkoblingen mellem det teori og empiri vil trækkes paralleller til, hvordan moderens adfærd med udgangspunkt i det depressive modificerer barnets adfærd. Med udgangspunkt i den depressive adfærds begrænsninger vil dette også belyse depressionens præg på relationen til barnet, ydermere hvorledes det kan være medbidragende til det fælles samspil mor-barnet imellem.

Den valgte litteratur

I specialets selektion af relevant litteratur baseres dette på baggrund af metodisk vinkel, det kulturelle ståsted samt det tidsmæssige ståsted.

I henhold til den metodiske vinkel ønskes det i høj grad at anvende en stor andel af forskning og litteratur, som ligeledes nærværende speciale anvender en delt eller primær kvalitativ og fænomenologisk tilgang. Derudover er en stor andel af anvendte artikler og bøger centreret omkring børnenes og familiernes egne fortællinger og oplevelser. Derved understøtter inddraget litteratur i høj grad den forståelses- og fortolkningsvinkel forsøgt skabt ud fra specialets eget indsamlet empiri.

Ydermere bærer specialets litteratur præg af at have sit kulturelle ståsted i en vestlig kultur, og store dele af inddraget litteratur vil mere specifikt være af skandinaviske forskere, forfattere og organisationer. Derved forsøges der at skabe en så præcis overensstemmelse som muligt mellem litteraturen og egen indsamlet empiri, da bagvedliggende kulturelle forståelser, normer og værdier kan være meget sigende for fortolkningen af litteratur og empiri. Denne overensstemmelse gør sig også gældende hvad angår det tidsmæssige aspekt. Her vil specialet ligeledes i høj grad anvende og inddrage litteratur inden for de sidste par årtier, så der derved også forsøges at skabe en overensstemmelse mellem tiden litteraturen udspringer fra og tiden i dag som specialets empiri udspringer fra.

Gennemgang af kapitler

Følgende afsnit vil på kort vis skitsere, hvorledes ovenstående punkter, som specialet ønsker at undersøge, vil struktureres og fordeles i forskellige kapitler og afsnit i specialet.

Kapitel 1, som er det nærværende, har omhandlet en skitsering af problemfeltet for det valgte emne, motivation herfor og specialets problemformulering.

Herefter omhandler kapitel 2 den videnskabsteoretiske og metodiske placering, som vil gå i dybden med det fænomenologiske-hermeneutiske ståsted, samt den kvalitative metode. Kapitel 3 er en videre forlængelse heraf, hvor specialets empiriske fund præsenteres ud fra fire temaer. Herefter følger kapitel 4, der redegør for det teoretiske fundament, som i kapitel 5 vil kobles sammen med udvalgte empiriske uddrag og tilsammen udgøre specialets analyse. Hernæst vil kapitel 6 fungere som et diskuterende og reflekterende kapitel, hvor dette vil have afsæt i ovenstående. Kapitel 7 indtager en perspektiverende vinkel, som bidrager til en mere bredtfavnende forståelse, og slutteligt vil konklusionen som kapitel 8 afrunde hele specialet.

Kapitel 2: Videnskabsteori og metode

Følgende kapitel vil først danne ramme for specialets videnskabsteoriske ståsted. Herefter vil foreligge en præsentation af specialets anvendte metode, hvor både etiske og praktiske overvejelser vil inddrages.

Videnskabsteoretisk skitsering

Som nævnt tidligere ønsker jeg i specialet at undersøge, hvorledes børn i alderen 11-13 år *oplever* det at være barn af en alenemor, der er diagnosticeret med svær depression. Herved er det centrale fokus på barnets egen oplevelse af denne omstændighed. Når der i en empirisk undersøgelse foreligger en intention om at forstå et fænomen ud fra personers oplevelse af dette, er der tale om en fænomenologisk tilgang (Langdridge, 2007, p. 11). Ydermere vil specialet i en analyse fortolke på de indsamlede udsagn, hvorfor der herved også anvendes en hermeneutisk tilgang til specialets forståelse af fænomenet (Langdridge, 2007, p. 41).

Nedenfor vil derfor foreligge en teoretisk skitsering af, hvilke tanker og intentioner, der ligger bag det at undersøge et fænomen ud fra en fænomenologisk- og hermeneutisk tilgang.

Fænomenologien

Fænomenologi kan betegnes som en videnskabsteoretisk tilgang, der interesserer sig for læren om, hvorledes verden erfares og opleves ud fra enkelte personers primære perspektiv (Langdridge, 2007, p. 10). Et meget centralt begreb inden for fænomenologien er livsverden, som anvendes til at anskue den enkelte persons subjektive oplevelse og erfaringer med udgangspunkt i den verden, personen befinder sig i (Ander sen & Koch, 2005, p. 242). Som forsker, der undersøger ud fra en fænomenologisk tilgang, er det vigtigt at skelne mellem, hvornår der fokuseres på *hvad* der opleves, og *hvordan* det opleves. Fænomenologiens ord for dette er "noema", der beskriver, *hvad* der opleves, og noesis beskriver, *hvordan* det opleves. En vigtig pointe heraf er, hvorledes forskellige personer kan tale omkring samme fænomen (noema), men *hvordan* disse oplever det (noesis) kan være meget forskellige afhængige af deres livsverdener (Langdridge, 2007, p. 15). Ifølge Edmund Husserl, grundlægger af fænomenologi, undersøges noesis bedst gennem "époche", som er en betegnelse for,

hvorledes forskeren bør holde sin naturlige indstilling tilbage. Dette grundet, at det er essentielt for modtagelsen af personens oplevelse og udlægning af fænomenet, at denne er præget af en fordomsfri indstilling og ikke bliver påvirket af tidligere erfaringer og forforståelser (Langdridge, 2007, p. 17). Dog kan det tages op til diskussion, hvorledes det egentlig er muligt som forsker at stille sig fri fra sin forforståelse og egen livsverden. Ud fra denne antagelse har Martin Heidegger videreudviklet på Husserls fænomenologi ved at udfordre denne tilgang gennem inkorporering af eksistentiale elementer. Heidegger mente ikke, at det hverken er muligt eller bør være ønskværdigt, at forskeren frisætter sin egen eksisterende viden, men i stedet bør have en transparent bevidsthed omkring sin forforståelse (Langdridge, 2007, p. 11).

Hermeneutikken

Heideggers videreformidling af den klassiske fænomenologi, placeret i den filosofiske skole af Husserl, rettede sig mod en retning, hvor det grundlæggende filosofiske blev suppleret med eksistentiale og hermeneutiske elementer. Hertil kan nævnes begrebet "dasein", også kaldt "tilværen", som centraliserer sig omkring de mulighedsbetingelser, der foreligger en fortolkning med fokus på mennesket, som i sig selv er et fortolkende væsen påvirket af den verden, der ligger omkring (Andersen & Koch, 2015, p. 220). En væsentlig videreformidling af Heideggers syn på fortolkning som et bærende element for vores eksistens i verden, er grundlagt af Hans Georg Gadamer. Han fandt menneskers væren i verden som værende indlejret i en bestemt kulturel, social og historisk sammenhæng. Hertil anså han forskerens fortolkningsperspektiv som en medbestemmende faktor for, hvilke forforståelser, muligheder og begrænsninger, der kan opstå og have betydning for kvaliteten samt udførelsen af en undersøgelse (Andersen og Koch, 2015, p. 220). I en undersøgelse af et fænomen vil der ifølge Gadamer ske, hvad kan kaldes en horisontsammensmeltning. Denne betegnelse beskriver, hvorledes forskeren, som undersøgeren af fænomenet, selv får ændret sin egen videnshorisont i mødet med det fremmede fænomen og fortolkningen af dette. Denne proces er uundgåelig, hvorfor forskeren må være bevidst og tilegne sig en dybdegående indsigt i, hvorledes dennes egen eksistens situeret og uadskillelig fra fortolkningsprocessen, kan have væsentlig betydning. Hermed rummer forskerens egen videns-standpunkt både muligheder og begrænsninger, men bør i høj grad anskues som en væsentlig ressource og aktiv i en anvendelse af

egne forståelser som undersøger med udgangspunkt i den specifikke kulturelle og historiske sammenhæng (Andersen & Koch, 2015, p. 222; Langdridge, 2007, pp. 41-42).

En analytisk metode

Med specialets ståsted i de to videnskabsteoretiske tilgange fænomenologi og hermeneutik, synes det meningsfuldt til analysen af indsamlet data at anvende en detaljerig metode, som placerer sig i en overensstemmelse med disse to tilgange. På baggrund af dette har jeg valgt at anvende analysemetoden: "Interpretive Phenomenological Analysis" (IPA), som er en kvalitativ analysemetode, der har til formål at undersøge individers erfaringer og oplevelser. IPA beskrives som være spiret ud fra de to videnskabsteoretiske perspektiver: fænomenologien og hermeneutikken (Langdridge, 2007, p. 107). Gennem en detaljerig analyse med rødder i disse to perspektiver beskæftiger intervieweren sig med hvad der kaldes "dobbelt hermeneutik". Dette er et begreb for, at intervieweren udforsker informantens livsverden og oplevelser med en samtidig anerkendelse af, hvorledes disse oplevelser er et udtryk for interviewers fortolkning heraf. Herved går interviewers egne forforståelser og erfaringer forud for dennes fortolkning af informantens oplevelse (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 275). Dog bør dette ikke anses som et destruerende element for kvaliteten af interviewet, men derimod som en meningsfuld nødvendighed, hvor intervieweren på kvalificeret vis forsøger at skabe mening i og forstå informantens livsverden. IPA som analysemetode kan karakteriseres som en ideografisk tilgang, hvor interviewers fokus centraliserer sig omkring at analysere den konkrete, individuelle oplevelse en ad gangen, hvorefter der kan arbejdes hen imod en mere samlet forståelse af materialet (Langdridge, 2007, p. 108).

Nærværende speciale ønsker at gøre brug af IPA til at opnå en dybere forståelse for informanternes oplevelser og erfaringer og til at udforske deres livsverden. Nedenfor vil adresseres stadierne i min analyseproces.

Ved første fase gik jeg i dybden med informanternes livsverden ved flere gange at læse transskriberingen af interviewene igennem for at blive bekendt med materialet. Dette skabte potentiale for nye refleksioner omkring informantens fortælling. I anden

fase læste jeg igen transskriberingen, mens jeg noterede deskriptive refleksioner og kommentarer, der kort opsummerer den overordnende kontekst. I tredje fase skrev jeg de fremtrædende temaer ned ud fra refleksionerne fra fase to. Efterfølgende blev disse temaer opdelt i undertemaer og hovedtemaer. I fase fire lavede jeg et dokument med en oversigt over de valgte temaer. Disse temaer blev i dokumentet knyttet til udvalgte transskriberede citater, hvorfor citaterne bidrager med en tekstnær skildring af temaet. I fase fem fokuserede jeg på at undersøge sammenhængene mellem temaerne og samlede herefter temaerne på ny i små grupperinger. Her blev det tydeligt, at visse temaer forsvandt og andre blev undertemaer for hinanden. Herefter blev den endelige og tilrettede oversigt over nøje udvalgte temaer udformet. Her indsatte jeg citater fra interviewene til de endeligt udvalgte temaer, hvorfor det blev tydeligt skildret, hvor i citaterne temaerne udfoldes (Langdridge, 2007, p. 111). De endelige tematiske overskrifter lyder således:

1. En intens relation
2. Omsorgens fordeling – hvem passer på hvem og hvordan?
3. Er det min skyld?
4. Er jeg stor eller lille?

Efter disse gennemførte faser for det første interview, gjorde det det samme igen ved det andet interview.

Bevæggrund for det videnskabsteoriske standpunkt

Gennem den fænomenologiske – og hermeneutiske tilgang mener jeg, at jeg som forsker kan opnå en dybdegående indsigt i, hvorledes børn i alderen 11-13 år oplever det at være barn af en alenemor med svær depression. Ved at undersøge ud fra denne tilgang får jeg hermed adgang til barnets livsverden, samt dets tanker og følelser herom. Herved søger jeg en forståelse af emnet med inspiration i Husserls begreber omkring noema og noesis. Noema (hvad der opleves) er en fælles omstændighed for begge informanter, men jeg forholder mig bevidst omkring, hvorledes noesis (hvor dan dette opleves) kan bestå af forskelligartede erfaringer ud fra informanternes forskellige livsverdener (Langdridge, 2007, p. 15). Ved den anvendte tilgang skabes der herved mulighed for udfoldelse af informanternes fortælling gennem deskriptive be-

skrivelser samt en dybdegående forståelse af disse fortællinger. I et møde mellem fænomenologien og hermeneutikken skabes der herved mulighed for at undersøge et fænomen, som ligger ud over den oprindelige deskriptive fænomenologi (Langdridge, 2007, p. 53).

Nærværende speciale inddrager også Heideggers eksistentielle perspektiv på fænomenologien, blandt andet ved inddragelse af begrebet *dasein*. Hertil menes der, at jeg, som undersøgeren i nærværende speciale, forholder mig til, hvorledes min tilværen, som naturligt fortolkende, er påvirket af de kulturelle, historiske og sociale sammenhænge omkring mig (Andersen & Koch, 2015, p. 221). Herved forholder jeg mig til den påstand, at informanternes livsverden ikke kan indgå i specialet som rent objektivt, da indflydelsen fra egne forforståelser, mine erfaringer særligt gennem mit arbejde, samt min psykologfaglige baggrund udtrykt gennem teorier, vil have en betydning. Dette er et vilkår ved denne valgte tilgang, og jeg må i øjemed dette forholde mig bevidst til den faglige rygsæk, jeg bærer på, der rummer forskellige erfaringer og forståelser. Dette kan både skabe begrænsninger og muligheder, og jeg bør anse indholdet i denne faglige rygsæk som dynamisk og ikke statisk – forstået på den måde, at min placering og position er fleksibel og kan ændre form og tilpasse sig. Både efter hvordan informantens udlæg af sin livsverden kan modificere min egen viden, men også hvorledes jeg forholder mig bevidst til at placere mig mest muligt neutralt og nysgerrigt til informantens fortællinger (Kvale og Brinkmann, 2015, p. 48).

Nævnt tidligere i kapitel 1 blev beskrevet, at jeg snart gennem to år har arbejdet med denne målgruppe gennem børnegrupper og individuelle samtaleforløb. Dette anser jeg som en styrke, da jeg har tilegnet mig en dybdegående forståelse for dette fænomen, og hvordan det på meget forskellig vis kan have betydning for barnet. Særligt sidstnævnte bør jeg dog også forholde mig meget opmærksomt til, da dette netop er vigtigt for kvaliteten og realiteten af fortællingerne, at oplevelsen (*noesis*) af fænomenet kan se ud på så mange forskellige måder og kommer til udtryk på meget forskellig vis.

En forforståelse af emnet synes her vigtigt, netop grundet hvor forskellige betydninger det kan have for målgruppen at være pårørende. Gennem mit arbejde har jeg erfaret, hvor forskelligt børnene forstår psykisk sygdom i kombination med deres foræl-

der og dertil også hvordan børnene på meget forskellig vis tager det med sig i deres adfærd. Dette synes vigtig at have øje for, netop også i overensstemmelse med den fænomenologiske tankegang, hvorfor denne forståelse og integration af fænomenet hos barnet måske havde været mere rigid, såfremt jeg ikke havde haft den forforståelse af målgruppens diversitet. Omvendt kan en dyb faglig forforståelse også skabe et snævert perspektiv på fænomenet med rigide prædisponerede forståelser og antagelser. Dog har jeg i nærværende speciale en intention om at anvende min forforståelse vedrørende målgruppens forskelligartede reaktioner og oplevelser til netop at forholde mig nysgerrigt og åbent til informanternes oplevelser. Dette med et formål omkring at kunne opnå en fælles forståelse gennem horisontsammensmeltning i et samspil med informanternes egne fortolkningshorisonter (Andersen & Koch, 2015, p. 221).

Et kvalitativt metodisk fokus

Følgende afsnit vil skitsere den valgte metode, den praktiske procedure og refleksioner vedrørende dette. I dette afsnit vil både foreligge en præsentation af den kvalitative tilgang, herunder det semistrukturerede livsverdensinterview, hvortil overvejelser omkring specialets informantgruppe også vil bringes i spil.

At undersøge kvalitativ

Når der undersøges ud fra en kvalitativ tilgang, søger denne at belyse kvaliteterne omkring det undersøgte fænomen, fremfor kvantiteterne. Når der foreligger en intention omkring at belyse kvaliteterne omkring et fænomen, vil der her fokuseres på, hvorledes et fænomen fremtræder, opleves, udføres eller forstås hos mennesker (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 19). En kvalitativ undersøgelse vil derved lægge vægt på, hvorledes menneskets livsførelse, adfærd, motiver bag adfærden kan forstås. Et kvalitativt fokus ligger i direkte kontrast til at arbejde kvantitativt, hvor formålet her centraliserer sig omkring at forklare og bestemme kausale sammenhænge, hvortil disse ofte kvantificeres gennem statistisk udarbejdet empiri (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 19).

I henhold til nærværende speciale tjener den kvalitative tilgang det formål og ønske omkring at få belyst, hvorledes børn i alderen 11-13 år oplever det at vokse op med

en alenemor, diagnosticeret med tilbagevendende svær depression, med fokus på barnets tanker, følelser, erfaringer og oplevelser med dette.

Indenfor kvalitativ forskning kan man ud fra følgende kriterier vurdere kvaliteten af den indsamlet data med henblik på inddragelse af rammesætningen for undersøgelsen samt forskerens rolle. Disse kriterier kan betegnes som: transparens, gyldighed og genkendelighed. Disse vil indgå i nærværende speciale som reflektive pejlemærker for, hvorledes den data, som indsamles, kan vurderes som kvalitetsrig (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 318).

Transparens inden for kvalitativ forskning henviser til, hvorledes forskeren bør kanalisere sin opmærksomhed henimod at forholde sig reflekteret og gennemsigtig i sine valg og fravalg. Her kan eksempelvis refereres til specialets valg af analysemetode hvad angår indsamlet empiri, hvor der anvendes IPA til at sikre at fortolkningen af informanternes oplevede fortællinger fremstår transparent og fyldestgørende (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 318).

Gyldighed inden for kvalitativ forskning refererer til, hvorledes man som forsker forholder sig til sin egen rolle under undersøgelsen, helt særligt de eventuelle forudantagelser og forforståelser, man har med sig, som kan føre til eventuelle fortolkninger, man kan gøre sig undervejs. Gyldigheden er også et begreb for, hvorledes en undersøgelse rent faktisk undersøger det, den har til formål at undersøge (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 318) Bevidstheden vedrørende dette er væsentlig, således forskerens egne antagelser ikke bliver forstyrrende i en sådan grad, at det fjerner fokus fra det, som skal undersøges, eller at forskerens egne antagelser omdanner det empiriske materiale for at skabe en skarp overensstemmelse mellem disse to (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 319)

Særligt denne har jeg, som undersøgeren, forholdt mig yderst aktivt reflektivt til, grundet min faglige baggrund med selv samme emne, specialet undersøger. Jeg har her forholdt mig til, hvorledes det er af yderst væsentlig betydning, at jeg ikke overfortolker informanternes fortællinger baseret på den viden, jeg allerede har tilegnet mig omkring samme målgruppe. Ved netop at tydeliggøre og forholde mig reflektivt

og åbent til dette faktum, har jeg herved forsøgt at fremkalde en øget gyldighed i specialet.

Genkendelighed henviser til, hvorledes den indsamlede data kan karakteriseres som relevant og muligt identificerbart i lignende situationer. Dog er det her vigtigt at nævne, hvorledes der bør skelnes mellem begrebet ”genkendelighed” inden for kvalitativ forskning, som på nogle områder har visse fællestræk med begrebet inden for kvantitativ forskning: ”generaliserbarhed”. Forskellen er dog, at kvalitativ forskning ikke søger at belyse generelle lovmæssigheder omkring et fænomen, som den kvantitative forskning netop har et særligt stort fokus på (Andersen & Boolsen, 2015, p. 61). Generaliserbarhed omkring et fænomen anser kvalitativ forskning ikke som en betydningsfuld faktor, idet fokus mere er på de individuelle aspekter og de personer, som gør sig til genstand for den kvalitative undersøgelse. Dog kan man inden for kvalitativ forskning snakke om genkendelighed, der henviser til, hvorledes elementer fra den indsamlede data kan være identificerbart for andre parter (Kvale & Brinkmann, 2015, pp. 332-333).

I kapitel 6 vil disse tre principper: transparens, gyldighed og genkendelighed, blive diskuteret med henblik på specialets bæredygtighed og kvalitet.

Det semistrukturerede livsverdensinterview

I en kvalitativ undersøgelse, når denne tager form som et interview, centraliserer denne sig omkring en samtale, der kan beskrives som en gensidig udveksling af holdninger og perspektiver mellem to personer vedrørende et valgt emne. Et interview karakteriseres som en professionel samtale rammesat efter en særlig struktur og med et formål om at indsamle viden, som frigives i et samspil mellem forskeren og informanten (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 319). Nærværende speciale har valgt at anvende det semistrukturerede livsverdensinterview som redskab til indsamling af de fortællinger og oplevelser, informanterne deler.

Det semistrukturerede livsverdensinterview har sin inspiration fra den fænomenologiske tilgang, og dette slags interview har sit fokus på informanternes livsverden og egne oplevelser. Dette interview er karakteriseret ved en mere åben og fleksibel in-

interviewguide, hvor der er udformet temaer, som vil agere genstand for det som ønskes undersøges (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 19). Den valgte informant vil betragtes som ekspert på fænomenet, hvor denne i relation til fænomenologien får mulighed for at tale åbent og fleksibelt omkring egne oplevelser og erfaringer (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 48). Denne åbenhed og fleksibilitet skabes ud fra den interviewguide, som er udformet på forhånd.

Dataindsamling

Følgende afsnit indeholder en præsentation af nærværende specialets overvejelser vedrørende dataindsamling, hvor informantsøgning, interviewsituation samt transkribering vil bare redegjort for.

Informanterne

Min interesse og nysgerrighed for det valgte emne opstod gennem mit arbejde i mødet med de to børn, som agerer informanter. De to informanter er repræsenteret af Anders (11 år) og Emma (13 år). Disse to navne er naturligvis ikke informanternes egne navne, men dæksnavne for at sikre deres anonymitet. Nedenfor vil redegøres for følgende fælles karakteristika for begge børn:

1. Begge børn er indenfor nogenlunde samme aldersgruppe. Herved kan der være visse fællestræk i henhold til oplevelsen af deres fælles livsperiode og alder.
2. Dansktalende, begge født i Danmark og kristne.
3. Begge børn er donorbørn, hvorfor de aldrig har stiftet bekendtskab med deres biologiske far.
4. Begge informanters mødre har været diagnosticeret med tilbagevendende svær depression siden før de blev mødre.
5. Begge informanters mødre har ikke haft samlevende i tiden, de har haft et barn.
6. Begge børn har i ca. en varighed på 1 år været i et forløb i den organisation, jeg arbejder i, og begge børn har sluttet deres forløb i december 2023.

Disse overvejelser omkring valget af informanterne til nærværende speciales interviews tegner et billede af et meget specifik målgruppe, som deler mange fælles ydre omstændigheder i deres liv. Specialet forholder sig dog reflekterende omkring, hvor-

ledes fælles ydre omstændigheder kan opleves meget forskelligt (også tidligere refereret til som noema og noesis).

Interviewsituationen

For netop at understøtte og fremskabe denne tryghed og tillid, som i forvejen er etableret, har det været en betydningsfuld faktor for mig, at jeg har kunnet skabe den fysiske rammesætning ud fra denne tryghed. Dette er særligt også vigtigt, når der interviewes børn (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 201). Derfor er begge interview foretaget i et samtalerum på mit arbejde, hvor begge disse børn kender huset og samtalerummet.

Transskribering

Transskribering af interviewet kan karakteriseres som en central del af fænomenologiske undersøgelser, og transskribering har sit fokus på at angive en skriftlig formidling af det talte fra interviewet som en dekontekstualiseret gengivelse (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 236). Begge interviews i nærværende speciale blev optaget på min arbejdstelefon, herefter transskriberet ordret og begge lydfiler er efterfølgende blevet slettet. Grundet et ønske om at sikre en vis læsevenlighed, er der udeladt uvigtige fyldord, som for eksempel ”øh”, ”hmm”. Herunder står skrevet, hvorledes koder for transskriberingen af interviewene bør læses og forstås .

I = Interviewer

A eller E = Anders eller Emma (anonymiseret navne)

() = angiver stemningsbeskrivelse

// = angiver små forstyrrelser for eksempel: /hoster/

... = angiver en kort pause. Lang pause angives med (...)

(Kvale & Brinkmann, 2015, p. 241).

Interviewguide

Det generelle formål med en interviewguide er at skubbe samtalen fra en almindelig hverdagssamtale til en interviewsamtale, hvor sidstnævnte bærer præg af et specifikt fænomen udpenslet i samtalen gennem prædefinerede temaer. I interviewguiden er der herved udformet præformulerede forslag til spørgsmål, som kan stilles undervejs,

med rod i de temaer som ønskes undersøges, der kan sikre fokus – dog stadig med plads til fleksibilitet i samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015, pp. 186-187).

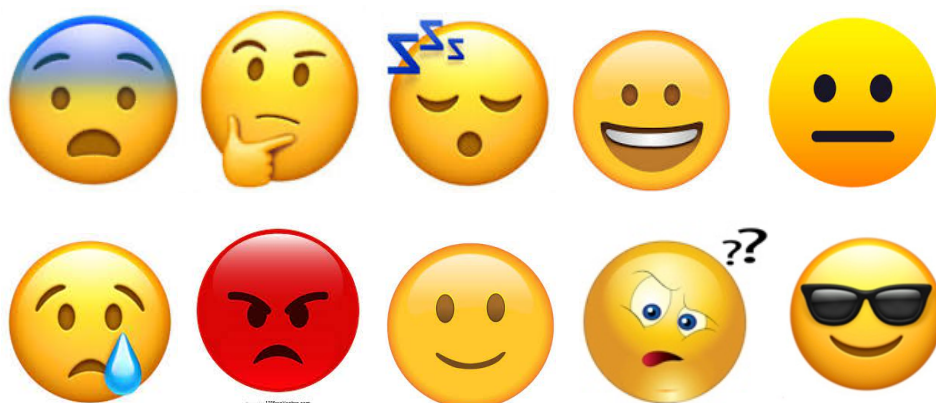
I interviewguiden (vedhæftet som bilag) kan ses i kolonnen til venstre de faglige refleksioner bagved spørgsmålene og de intentioner, jeg som interviewer har haft med spørgsmålene, nedskrevet. Disse vil nedenfor ekspliciteres:

- 1) **Mindfulness:** Indlede med 3 minutters mindfulness, som informanten er vant til at starte ud med. Her kan informantens nervesystem komme mere i ro samt en mulighed for at både kroppen og sindet kan lande i rummet efter en lang skoledag. Her forventes der heller ikke noget ”præsterende” verbalt, hvilket kan være rart til en indledende start.
- 2) **Introduktion til interview:** Herefter adresserer jeg rammesætningen for interviewet, som kan medføre en tryghed og en følelse af, at den voksne ”har den”, og at barnet ikke skal tage noget ansvar. Derudover lægges der i præsentationen af rammesætningen også vægt på, at barnet altid må sige fra hvis noget ikke er rart at svare på eller tale om. Rammesætningen har jeg været bevidst omkring skulle være særlig tydelig, da informanterne er vant til at snakke med mig på én bestemt måde, som i dette interview er anderledes. Det synes derfor særligt betydningsfuld og relevant, således interviewet ikke udvikler sig til en samtale på samme vis, som den informanten er vant til.
- 3) **Uformel og afslappet hverdagssnak:** Når informanten skal indgå i det verbale samspil, synes vigtigt at dette starter ud uformelt med informanten som omdrejningspunktet for samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 201; Nordenhof, 2010, p. 48).
- 4) **Skabelse af en positiv selvfølelse hos barnet:** Herefter ønskes det, at samtalens dybde langsomt intensiveres, hvor den uformelle dagligdagssnak går over til en snak omkring positive følelser og positive indtryk af barnet selv. Formålet med dette er, at når informanten på senere vis skal italesætte og konfronteres med sandsynlige negative omstændigheder i sit liv, kan oplevelsen omkring at dele disse fortællinger synes mindre voldsom, hvis informan-

ten inden da har fået følelsen af at kunne være god til noget og være stolt af noget ved sig selv (Nordenhof, 2010, p. 48).

- 5) **Påbegynde skitsering af deres relation:** Formålet med dette fokus er at få skitseret informantens indtryk og forståelse af moren, både med inddragelse af det gode og det svære. Grunden til, at der lægges ligeså meget vægt på det gode, som med det svære, er, at det også er vigtigt at signalere overfor barnet at moren ikke er sin depression, og der stadig godt kan være vedblivende og gode dele, der sameksisterer med de svære dele. At informanten også får styrket sin egen fortælling omkring det positive, kan også gøre det mindre sårbart at snakke om det svære (Nordenhof, 2010, p. 127)

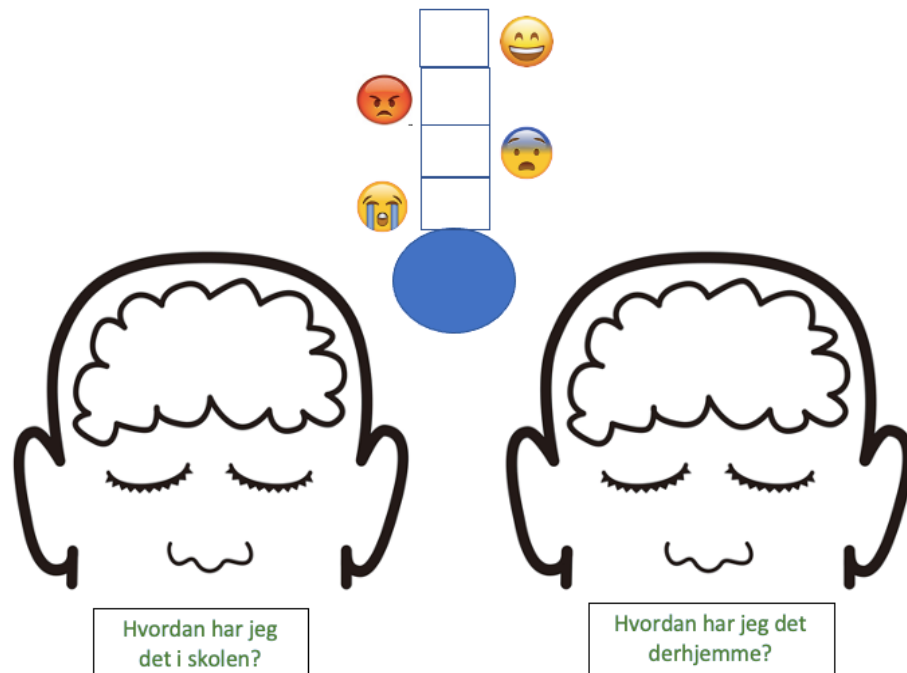
Det første spørgsmål ved dette fokus lyder på, at barnet skal udvælge 3 emojis, der bedst beskriver moren som helhed, både med det gode og dårlige.

Ovenstående emojis er et velkendt værktøj for begge informanter til at snakke om følelser både i børnegruppen og samtaleforløb, som kan være trygheds-skabende. Derudover forelægger der også en faglig intention, som på senere vis vil adresseres.

- 6) **Barnets eget følelsesliv og egen følelsesforståelse:** Formålet med dette fokus er at få skabt en forståelse af informantens eget følelsesliv i relationen til moren. I dette fokus inddrages en tegneøvelse, hvor informanten skal tildele 4 forskellige følelser 4 forskellige farver. Disse farver skal fordeles i to hjerner

i forhold til hvor meget de hver især fylder derhjemme og i skolen. Nedenfor ses et billede af tegneøvelsen.

- 7) **Forståelse af og fordelingen af omsorg mellem barnet og moren:** Herefter synes det interessant at undersøge oplevelserne af omsorgens udtryk og fordeling i relationen.
- 8) **Barnets livsperiode:** Specialet forholder sig også nysgerrigt til den alder, de to informanter befinder sig i, og hvordan oplevelsen af at stå placeret i denne aldersperiode eventuelt præges af relationen til moren.
- 9) **Afrunding:** Slutvist anses det som betydningsfuldt at interviewet afsluttes på en måde, hvor informanten føler sig set og anerkendt i at have delt noget sårbart. Derudover anses det også som etisk væsentligt, at jeg som interviewer er forsikret omkring, at informanten ikke forlader rummet med en ubehagelig følelse eller overskredet grænse (Kvale & Brinkmann, 2015, pp. 118-119). Til allersidst sluttet af med et par uformelle spørgsmål for at lette stemningen hos informanten.

Afsnittet nedenfor vil adressere væsentlige aspekter ved at interviewe børn omkring et sårbart emne, samt hvordan min faglige tilgang i mit arbejde også er implementeret i interviewet.

Etiske refleksioner

Det har været en del i specialets overvejelser, at spørgsmålene under interviewet på ingen måde kunne opleves udstillende i henhold til at bede barnet om at dele sine oplevelser om et sårbart emne, også i henhold til informanternes alder. Det er af enormt stor betydning, at man interviewer er meget opmærksom på, at informanterne er godt tilpas under samtalen, da det altid bør være den voksnes ansvar, herunder mit ansvar, at der ikke overskrides nogle grænser for barnet, og at barnet føler sig tryk i at kunne sige fra (Kvale og Brinkmann, 2015, p. 55).

Vigtigst i et interview med børn er, hvorledes dette etisk og moralsk udføres og bør ikke kompromitteres i et ønske om en faglig viden (Kvale og Brinkmann, 2015, p. 106). Netop grundet denne faktor anses det som en enorm styrke, at jeg i forvejen kender disse to informanter, hvorfor den trygge alliance og et trygt rum allerede er etableret (Kvale og Brinkmann, 2015, p. 201).

Narrative elementer i praksis med børn

I min kontakt med børn arbejder jeg ud fra en narrativ, terapeutisk tilgang, her særligt med fokus på barnets livsfortælling og selvforståelse (skabelse af barnets narrativ). Kort skitseret centraliserer narrativ terapi sig omkring den oplevelse af klientens ”selv” der er blevet skabt ud fra klientens livshistorie, begivenheder og relationer. I det terapeutiske rum samarbejder terapeut og klient omkring at udforske og ændre klientens narrativ gennem identificeringen af både positive og negative aspekter (Nordenhof, 2010, p. 129).

Ligeledes er gældende i mit arbejde, at jeg ud fra min faglige tilgang, altid anser barnet som eksperten i sit eget liv og anser barnets egen forståelse af sit oplevet liv som genstand for samtalens indhold. Derudover gør jeg meget brug af et aspekt kaldet ”det fælles tredje” eller ”triangulering”, som er meget anvendt inden for narrative samtaler med børn (Nordenhof, 2010, p. 50). Dette er begreb for brug af metaforer,

hvor der snakkes om ”problemet” gennem billedsprog. Herved indføres der en slags refleksiv distance, som på sin vis kan gøre det nemmere for barnet at deltage. Et fokus mod ”det fælles tredje” tillader også barnet at pause øjenkontakten, hvilket i mange tilfælde kan være rart. Et eksempel på dette kan være tegninger, legetøj, bøger, en film, en gå tur, bamser eller lignende (Nordenhof, 2010, p. 50). Netop inddragelse af ”det fælles tredje” ses i interviewet ved inddragelse af emojis og tegneøvelsen.

Derudover gør jeg også i mit arbejde meget brug af ”eksternalisering”, som også er et hyppigt anvendt begreb inden for narrativ terapi. Ved eksternalisering adskiller man udfordringerne/problemerne fra klienten, så denne ikke anser sig selv som hele problemet. Dette kan skabe grobund for handlemuligheder og fokus på mestring og styrker (Nordenhof, 2010, pp. 138-139). I mit arbejde anvender jeg eksternalisering som værktøj såfremt barnet oplever egne udfordringer, men kan også anvendes til psyko-
edukation og relationsstøtte, hvor diagnosen hos den syge i familien tegnes og forstås som en adskilt del af personen. Dette kan ofte hjælpe børn til at forstå psykisk sygdom bedre, hvor denne beskrives som en del adskilt fra den syge (Nordenhof, 2010, p. 139). Netop dette inddrages i interviewet, idet informanten bliver spurgt om både at forholde sig til de positive og negative ting hos moren, samt ved brug af emojis. Ved emojis repræsenterer disse hver sin følelse/hver sit humør, hvor informanten får mulighed for gennem emojis at beskrive og skitsere morens sygdom – og har denne adskilt fra moren.

Formålet i interviewet med at overføre narrative aspekter skyldes også, hvorledes det anses som betydningsfuldt, at der har været en sammenhæng mellem børnegruppen, samtalen og interviewet – både hvad angår velkendte øvelser, velkendt sprogbrug og velkendte rekvisitter. Af hensyn til informanternes egen proces i at modtage støtte og rådgivning med henblik på at være et pårørende barn, har det herved spillet en væsentlig etisk rolle, at interviewet ikke skulle afvige fra børnegruppe og samtale, hvorfor interviewet ikke måtte forstyrre denne proces, informanterne befinder sig i.

I tråd med den narrative tilgang i interviewet kan der i øjemed dette trækkes parallel-
ler til den fænomenologiske tilgang, som ligeså også har fokus på personens livsverden, oplevelse og førstehåndsperspektiv. Herved anses det ikke som en begrænsning

af hinanden, men omvendt som en styrke af fokuset for specialets kvalitative undersøge.

Opsummering af kapitel 2

Følgende kapitel har gennemgået specialets overvejelser vedrørende den videnskabs-teoretiske tilgang, samt det metodiske valg. Specialet anvender en fænomenologisk og hermeneutisk videnskabsteoretisk tilgang som den reflektive rammesætning til at forstå både min egen, samt informantens positionering. Som metodisk udførelse anvendes den kvalitative metode, herunder det semistruktureret livsverdensinterview, hvor interviewet udføres på baggrund af interviewguide. Ydermere kan nævnes at specialets interview indeholder elementer fra den narrative terapeutiske tilgang, grundet en samskabelse og genkendelighed mellem de igangværende forløb med de to informanter og de interviewets rammesætning. Til analysering af de to interviews er anvendt den tematiske analysemetode IPA, hvor de transskriberede citater vil præ-senteres i en tematisk fremstilling nedenfor i kapitel 3.

Kapitel 3: Tematisk præsentation af interviews

Nærværende kapitel fungerer som en præsentation af de udvalgte uddrag fra de to interviews, hvor disse vil præsenteres ud fra fire forskellige udvalgte temaer. Uddragene som fremlægges er transskriberet som præsenteret i kapitel 2, og de udvalgte temaer står præsenteret nedenfor.

1: En intens relation

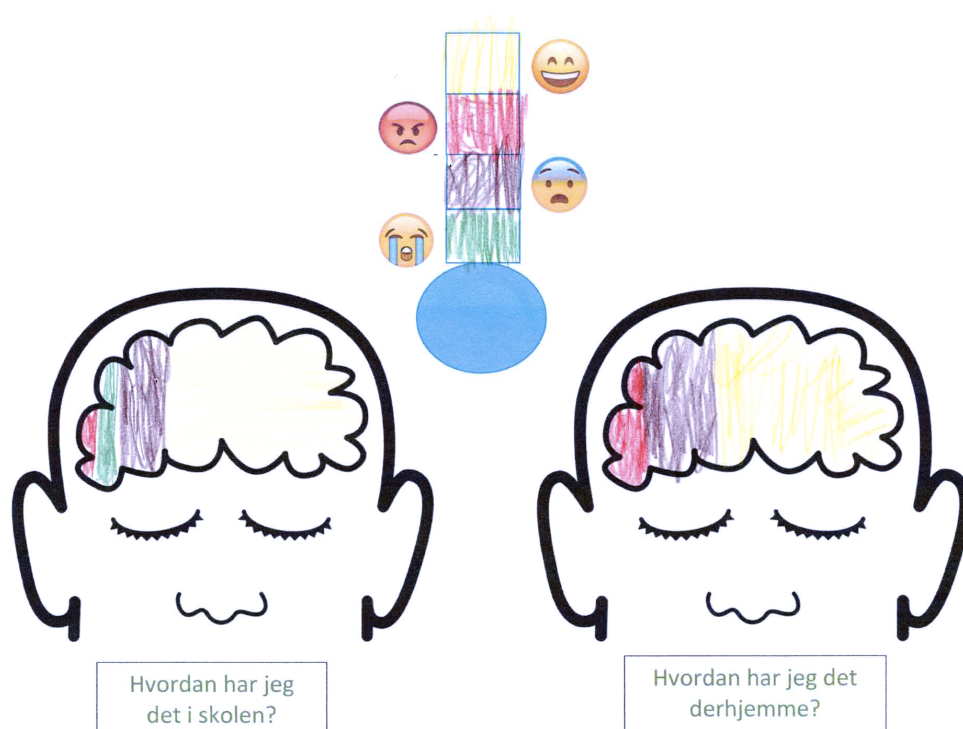
2: Omsorgens fordeling – hvem passer på hvem og hvordan?

4: Er det min skyld?

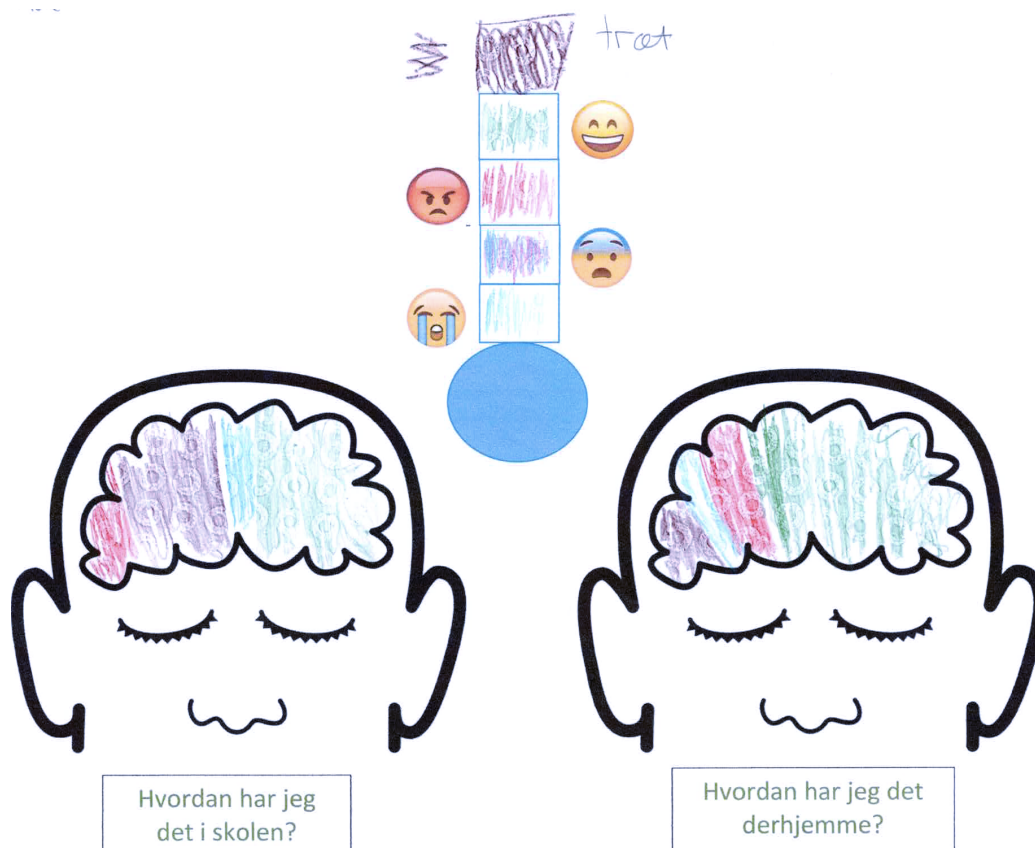
5: Er jeg stor eller lille?

Disse fire temaer er udvalgt på baggrund af de to informanternes oplevelser gennem min IPA-analysemetode. De fire temaer er alle centrale i henhold til en besvarelse af problemformuleringen. Som præsenteret i kapitel 2 blev anvendt en tegneøvelse til at identificere følelserne i skolen og derhjemme, som et udgangspunkt til en dialog herom. Nedenfor vil fremgå tegneøvelsen udfyldt af Anders og Emma. Når der løbende inddrages citater, som har grobund i en dialog omkring tegneøvelsen, vil dette stå indledende til det specifikke uddrag. Nedenfor er disse præsenteret.

Tegneøvelse udfyldt af Anders:

Tegneøvelse udfyldt af Emma:

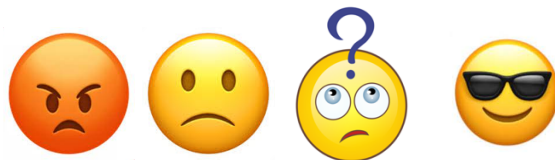
1. En intens relation

Dette tema har til intention at beskrive begge informanternes oplevelse af at vokse op alene med deres mor. Både Anders og Emma beretter, hvordan de i relationen med deres mor gensidigt påvirker hinanden i en meget intens grad, netop fordi der ikke er andre parter end de to. Begge informanter har brugt ord, som at deres mødres humør og følelser smitter. Herved synes det interessant at inddrage dette aspekt som betydningsfuldt.

Uddrag fra interview med Anders

I: Hvis du skulle beskrive dig selv med 3 emojis, hvilke skulle det så være?

A: Må jeg gerne vælge 4? Så skal det være de her:

I: Hvornår har du det som den med solbrillerne?

A: Når andre har det godt, især min mor. Så er det lidt som om sådan, at hun smitter mig med at være glad og have det godt indeni... Eller hvis jeg klarer noget svært eller laver noget sjovt.

I: Hvornår har du det som den vrede emoji?

A: Når min mor bliver sur. Så kan jeg også få det sådan. Lidt som om hun smitter mig med at være sur. Og så kalder jeg nogle gange mig selv dumme ting eller slår mig selv.

(Nyt uddrag)

I: Er der noget, du ikke kan lide ved din mor?

A: Der er kun lige én ting. Det er når hun bliver meget sur. Men det kan hun heller ikke gøre for. Inden i bliver jeg lidt ked af det... Og så har jeg ikke rigtig lyst til at være der. Så går jeg for det meste bare ind på mit værelse.

I: Hvordan kan du se eller mærke, at hun bliver sur?

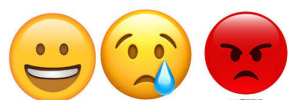
A: Hun skælder både sig selv ud og også mig ud. Hun siger altid når hun har været sur, at der kun er mig at skælde ud på... Altså fordi der ikke er andre. Så hvis hun

skælder mig ud, så ved jeg hvorfor. Så når hun bliver sur, råber hun en masse ting ud. Og det råber hun tit til mig. Så kan hun ikke rigtig styre det.

Uddrag fra interview med Emma

I: Hvis du skulle beskrive din mor med 3 emojis, hvilke skulle det så være?

E: (...) Nok de her:

I: Hvornår er hun den vrede?

E: Når vi skændes. Eller hvis hun er træt, kan hun også blive hurtig sur. Det er også kun os to herhjemme jo, så vi kan nemt blive uvenner nogle gange.

(Nyt uddrag)

I: Er der noget, du ikke kan lide ved din mor?

E: Når hun bliver sur og hæver stemmen. Så går jeg bare.

I: Hæver hun tit stemmen?

E: Ikke sådan meget tit, men næsten altid når hun bliver sur. Sådan måden hun er sur på. Hun siger også, at hun ikke kan gøre for det. At hun hæver stemmen. At hun bare hurtig bliver vred og så ja. Så er jeg jo den eneste sammen med hende. Så det går lidt ud over mig.

(Nyt uddrag)

I: Er der noget, du plejer at gøre, når mor har det svært?

E: Når hun er sur, går jeg bare ind på værelset. Fordi jeg ikke gider at det skal gå ud over mig... Eller at hun skal smitte med hendes dumme vrede.

Sammenfatning af uddrag fra begge interviews

Ud fra en samlet skitsering af Anders' og Emmas oplevelse, beskriver begge hvorledes konstellationen for deres relation skaber en høj intensitet i følelser og humør. Denne konstellation anses som relevant for, hvordan Anders og Emma oplever, at være pårørende til sin mor, da begge tydeligt beretter, hvordan de hver især oplever at blive smittet af deres mors humør og følelser.

2. Omsorgens fordeling – hvem passer på hvem og hvordan?

I begge informanternes beretninger bliver det en tydelig fortælling, at begge er meget opmærksomme på morens tilstand og behov. Begge fortæller, at de har lyst til at passe på deres mor og hjælpe med diverse ting for at gøre hendes tilstand bedre. Ydermere beretter begge informanter også, at de holder egne følelser eller reaktioner tilbage med det formål at passe på deres mor.

Uddrag fra interview med Anders

I: Er der noget du godt kan lide at lave, når din mor har det godt?

A: (...) Måske jeg godt kan lide at være hjemme hos min venner.

I: Hvorfor kan du godt lide det?

A: For så er jeg ikke bekymret. Så ved jeg bare at hun nok vimser lidt rundt i stuen eller køkkenet og hygger sig (griner let).

I: Vimser rundt? (griner let)

A: Ja, det er sådan et ord vi nogle gange bruger når man er glad og hygger og fjoller lidt (Griner)

(Nyt uddrag)

I: Men hvad vil du så gerne lave, når din mor ikke har det så godt?

A: Så er jeg meget hjemme... Nogle gange har jeg ikke lyst til at tage ud. Altså sådan i skole eller til fodbold.

I: ... Hvorfor det?

A: Nok fordi jeg gerne vil være tæt på hende. Så jeg kan passe på hende. Og holde øje med hende lidt, også hvis nu hun mangler noget.

(Nyt uddrag)

I: Kalder du nogensinde din mor dumme ting, hvis du bliver vred?

A: Nej. For så bliver hun måske bare endnu mere sur... Eller måske ked af det over at hun er blevet sur på mig. Det har jeg engang prøvet. Og så er det lidt min skyld, når hun bliver endnu mere sur.

I: Så du undgår at gøre ting eller sige ting, som kan gøre hende endnu mere sur eller ked af det?

A: Ja, det har jeg slet ikke lyst til. Jeg har det nok lidt sådan omvendt af det. Sådan... Altså at jeg måske gerne vil passe lidt på hende eller beskytte hende... Bare så hun får det bedre.

(Nyt uddrag)

I: Har du prøvet nogle gange at din mor har været så sur, at du er blevet bange?

A: Det er kun sket et par gange. Det skete engang sådan at hun kastede med noget i køkkenet, der næsten ramte mig. Men det var ikke med vilje. For det meste bliver jeg bare sur, når hun også er sur.

A: (...) Men jeg kan faktisk huske nogle gange, hvor jeg har været meget sur eller ked af det, hvor hun gik væk.

I: Ved du hvorfor hun gik?

A: Fordi hun måske ikke vidste hvad hun skulle gøre. Eller kunne hjælpe mig.

I: Hjælpe dig ud ad følelsen?

A: Ja nemlig. Altså sådan hjælpe mig til at få det godt. Men det skete mest, da jeg var lidt mindre. At jeg godt kunne føle at hun ikke altid kunne hjælpe mig til at føle mig sådan tryk på en måde.

(Nyt uddrag, udspringer fra dialogen omkring tegneøvelsen)

I: Hvad synes du vi skal kalde de 4 forskellige følelser på papiret?

A: Glad, sur, utryk og ked af det.

I: Vi kan starte med at snakke lidt om, hvordan du har det i skolen. Hvornår mærker du, at du bliver utryk i skolen?

A: Jeg kan ikke helt mærke hvorfor, men nogle gange kan jeg bare mærke det. Det er lidt tid siden, men måske det er mest når min mor sådan har en dårlig periode.

I: Hvornår ved du, at hun har en dårlig periode?

A: Det kan jeg tit sådan mærke. Så gider hun ikke lave lige så mange ting og hun er mere sur. Og hun går mere ind i soveværelset.

I: Hvordan tror du, at det kan gøre dig utryk at være i skolen, hvis hun har en dårlig periode?

A: Jeg er nok utryk, fordi jeg ikke er sammen med hende. Så jeg kan ikke se hvordan hun har det.

I: Er der noget du er bange for kan ske?

A: Jeg så engang noget med depression på YouTube, hvor der var en der sagde, at man godt kunne få det så dårligt at man ville dræbe sig selv. Det tænkte jeg meget på engang.

Uddrag fra interview med Emma

I: Hvordan går jeres skænderi over?

E: En af os kommer hen til den anden og giver en krammer. Og så er det ligesom sådan okay igen.

I: Skændes I mere nu end tidligere?

E: Meget mere nu. Hun er mere sur nu end sidste år. Der var hun mest bare meget ked af det. Og når hun er ked af det, så kan jeg ikke sådan rigtig blive sur på hende. Selvom jeg måske er træt af noget, eller hvad kan man sige... sådan hvis jeg måske egentlig er lidt sur eller irriteret på hende. Men jeg viser det ikke, fordi hun er meget ked af det og måske får det dårligere af det så.

(Nyt uddrag)

I: Er der noget, du ved, gør din mor glad?

E: Når hun tager ud og har planer. Så tager jeg med ud til selvom jeg slet ikke rigtig har lyst til det eller gider. Men hun kan godt lide når vi gør ting sammen. Det sagde hun også sådan nogle gange. Altså at. Hun godt sådan kan lide når vi gør ting sammen. Og at det gør hende ret glad. Så det gør jeg nogle gange derfor og går lidt med til det.

I: Tager hun kun sammen med dig, eller også alene nogle gange?

E: Hun tager mere tit ud selv. Altså uden mig. Hun elsker at tage ud og lave alt muligt... med hendes veninder. Sådan at høre musik og drikke vin. Når hun har det godt, sådan fordi så har hun nok mere energi til det (...) Jeg tror, hun synes det er træls, at hun ikke kan tage ud, når hun har en dårlig periode.

(Nyt uddrag)

I: Kan du mærke, hvordan du selv får det, når din mor har det godt?

E: Jeg får det nok sådan.. også lidt godt tror jeg. Men nogle gange også lidt irriteret.

I: Hvorfor irriteret?

E: Fordi når hun har det godt, vil hun lave alt muligt uden for med mig og siger at jeg skal med og vi skal en masse ting. Og jeg kan ikke lide det, jeg vil hellere være derhjemme og sådan hygge og slappe af med hende. Og bare være os to.

I: Så I er meget forskellige der?

E: Ja meget. Min mor bruger sådan nogle ord med at sige at jeg er indadvendt og hun er udadvendt. Og det er lidt træls at hun sådan lidt ikke kan se hvad jeg gerne vil.

I: Hvordan får du det med det?

E: (...) Måske sådan. Som om de ting hun gerne vil er vigtigere, end det jeg gerne vil. Hun kan ikke rigtig forstå mig.

(Nyt uddrag)

I: Du bor jo alene med din mor, og har altid gjort det. Og du har jo fortalt en masse om i børnegruppe, hvordan I også er gode til at hygge jer og bare være jer to. Men kan du også nogle gange tænke, hvordan det ville være hvis det ikke bare var jer to?

E: Ja altså. Måske hvis der var en far, som kunne tage ud med hende. Så behøvede jeg ikke gøre det så tit. Jeg tænker ikke så meget over det nu.

I: Tænkte du over det, da hun havde det skidt sidste år?

E: Ja nogle gange. Mere end nu. Mest når jeg skulle hjælpe hende eller sådan fik lyst til at holde lidt øje med hende. Så kunne det være meget rart hvis der var en til at passe på hende. Så jeg ikke skulle gøre det eller gøre mange ting for hende.

(Nyt uddrag)

I: Kan du huske, hvordan det var sidste år at se din mor have det svært?

E: Ikke særlig rart. Jeg tænkte meget over hvornår det sådan gik over. Jeg var bekymret også. Og havde meget sådan ondt i maven. Og holdte meget øje med hende, sådan for eksempel om hun havde brug for noget.

I: Kan du huske noget, fra da hun havde det svært dengang du var lille?

E: Nej ikke sådan rigtig. Men min mor har fortalt at jeg sad uden for hendes dør sådan i gangen og legede og tegnede. Til hvis nu hun kom ud fra soveværelset og ville have noget.

(Nyt uddrag)

I: Har du prøvet at være væk fra din mor i flere dage?

E: Nej... Jeg har meget hjemve. Jeg kan ikke rigtig sove hos andre fordi jeg så savner min mor meget og bare gerne vil være tæt på hende. Hvis nu hun har brug for mig. Jeg har også brug for hende. Sådan tæt på mig.

Sammenfatning af uddrag fra begge interviews

Ud fra Anders' og Emmas perspektiv fortæller begge, at de har et behov for at passe på deres mor, samt en opmærksomhed på, hvordan de kan sørge for, at hun ikke får det dårligere. Det rejser spørgsmålet omkring, hvorledes disse to informanter har påtaget/fået påtaget sig en omsorgsrolle, som egentlig burde have være en anden voksens – men som informanten har, fordi denne er alene med sin mor.

Er det min skyld?

En problemstilling som går igen i begge interviews er, hvorledes de to informanter har en følelse af, at morens svære depressive tilstand, manglende overskud eller uhensigtsmæssige reaktion, er informantens egen skyld.

Uddrag fra interview med Anders

I: Hvordan får du det, når hun bliver meget sur eller har det dårligt?

A: Jeg bliver lidt mere ked af det... og lidt mere urolig. Og nogle gange også lidt bange. Men især også sur.

I: Ved du, hvad du bliver bange for?

A: At det nogle gange måske er min skyld. Og hvad jeg lige skal gøre, når hun bliver sur. Så bliver jeg nogle gange lidt bange. Lidt utryk på en måde måske.

I: Hvordan føler du, at det kan være din skyld?

A: Det er ikke så tit mere, jeg synes det. Det er blevet bedre, efter jeg har været i børnegruppe. Men nogle gange alligevel kan jeg godt føle det lidt. Hvis nu jeg har gjort noget eller sagt noget, som sådan har presset hende. Eller sådan stresset hende.

(Nyt uddrag)

I: Du nævnte før, at du især også bliver sur, når din mor har det dårligt. Hvordan det?

A: Jeg bliver mest bare sådan meget sur på mig selv.

I: Gør du noget, når du bliver sur på dig selv?

A: Jeg snakker dårligt om mig selv. At jeg er dum. Bagefter bliver jeg ked af det, når jeg har kaldt mig selv dum. Engang sagde jeg at jeg gerne ville dræbe mig selv. Så har jeg prøvet at tage en kniv ude i køkkenet og har lyst til at stikke mig selv med den i maven.

I: Kan du huske, hvordan du havde det der?

A: Jeg var bare helt vildt sur på mig selv og hele verden. Og jeg ville bare væk. Jeg kunne ikke finde ud af at have det sådan...

I: Kan du huske, hvorfor du blev så sur på dig selv?

A: Fordi jeg tænkte at min mor ville have det bedre hvis jeg ikke var der. Hvis nu det var min skyld at hun havde det dårligt.

I: Hvornår havde du det sidst sådan?

A: Det er nok et år siden eller lidt mere. Det er blevet bedre.

I: Ved du, hvorfor det er blevet bedre?

A: Det er nok efter jeg er startet i børnegruppe. Så forstår jeg det mere. Og ved at det ikke er min skyld.

(Nyt uddrag, udspringer fra dialog omkring tegneøvelsen)

I: Hvad kan gøre dig utryg derhjemme? Er det på samme måde som i skolen?

A: Nej ikke helt. Altså. Det er nok mere sådan bange utryg... på en måde.

I: Bange utryg hvordan? Har du lyst til at sætte lidt flere ord på?

A: Bange for om jeg siger eller gør noget forkert, så får hun det dårligt. Om jeg gør noget, så det er min skyld.

Uddrag fra interview med Emma

I: Den sidste emoji, du har valgt, er den kede af det?

E: Ja, altså.. Hun er ikke sådan så meget sådan der mere, men da hun var meget skidt sidste år, var hun næsten hver dag sådan. Også nogle gange selvom hun sådan nok ikke gad det, så græd hun foran mig. Fordi hun bare havde det rigtig rigtig dårligt... Så... Jeg har også fået at vide af min moster at hun har været rigtig ked af det før engang, da jeg var lille. Måske sådan 6-7 år".

I: Hvad betyder det, at din moster forklarer dig nogle ting omkring din mor?

E: Det er faktisk rart. Så forstår jeg nogle ting, og jeg er bare glad for, at hun siger det og fortæller mig om det. Så jeg også ved at det ikke har været min skyld.

(Nyt uddrag)

I: Hvordan kan du mærke, at din mor har det svært?

E: Hun er sådan mest ked af det og nogle gange sur. Min mor har fortalt, at når hun har grædt foran mig, har hun været mega ked af det, sådan i hele kroppen agtigt. Så hun ikke kunne lade være, eller sådan. Hvad kan man sige, holde det inde agtigt. Fordi at det var så ubehageligt.

I: Kan du huske, hvordan det var at se hende græde?

E: Nu er det fint nok, fordi jeg forstår hvorfor... Men. Da jeg var mindre, kan jeg huske at det var underligt. Og at jeg fik ondt i maven og troede at det var mig, som havde gjort noget.

I: Har din mor forklaret dig, hvorfor hun har fået det svært?

E: Ja altså. Hun har fortalt mig hvorfor hun fik depressionen sidste år. Det var noget med hendes arbejde og hendes nye kæreste dengang. Og så gik det hele galt på samme tid, og så. Ja altså så kom depressionen.

I: Hvordan er det for dig at høre, hvorfor depressionen kom hos din mor?

E: (...) Egentlig sådan fint nok. Altså så forstår jeg det lidt bedre og sådan ved hvorfor. Så jeg ved at det ikke er noget med mig, men bare sådan noget der sker inde i hende oppe i hendes hjerne.

Sammenfatning af uddrag fra begge interviews

Ovenstående tematiske skitsering tegner et billede af, hvordan Anders og Emma, særligt i en tidligere alder, har følt skyld omkring, at deres mor har haft det svært. Denne skyld beretter begge om er blevet mindre i forbindelse med, at der er blevet sat flere ord på morens tilstand, der gør, at de nemmere forstår det. Men særligt Anders er stadig i perioder belastet af en skyldfølelse, som præger ham negativt.

Er jeg stor eller lille?

Der fortælles af Anders og Emma om, at de på nogle områder føler sig ældre og på andre områder yngre end deres jævnaldrende.

Uddrag fra interview med Anders

(Uddrag fra tegneøvelse)

I: Hvad kan gøre dig glad i skolen?

A: Når jeg leger med mine venner eller i timerne. Jeg kan godt lide at være i skolen, undtagen når vi har tysk.

I: Så når du er glad, tænker du på andre ting end din mor?

A: Ja, for det meste. Det er også nogle gange rart at tænke på noget andet og have det sjovt. Jeg kan godt lide at være glad og lege med mine venner.

I: Det lyder også rart med lidt pauser fra utrygheden engang i mellem.

A: ja, det er det også. Men nogle gange føles det også lidt som om at jeg gerne vil tænke meget på hende. Så er det ikke så vigtigt at være glad.

I: Hvad kan så være vigtigt?

A: At passe på hende. Og være sammen med hende. Og hjælpe hende. Men det har jeg bare ikke fortalt mine venner... fordi jeg synes det er pinligt at have sådan en slags hjemve på en måde.

I: Har du altid haft lyst til at passe på hende?

A: Det er nok blevet mere, når jeg er blevet ældre. Altså sådan, da jeg var mindre tror jeg at jeg også havde lyst, men det var fordi hun havde det dårligere end nu. Nu er det mere fordi jeg gerne vil være en mand på en måde. Som hjælper og sørger for at hun ikke får det dårligt igen.

(Nyt uddrag)

I: Ved dine venner godt, hvorfor din mor nogle gange har det svært?

A: Ja nogle af dem. Dem jeg er allertættest med. Sådan mine bedste venner.

I: Hvordan kan det være, at dine andre venner ikke ved det?

A: Jeg tror måske bare ikke at de forstår det. Og så har jeg ikke lyst til at de skal vide det.

I: Har dine bedste venner spurgt dig hvad det betyder, at din mor har en psykisk sygdom?

A: Ja, de har lidt spurgt ind til det. De spurgte hvad det sådan betød. Så forklarede jeg at hun tit godt kan blive meget sur uden hun vil det. Og så kan hun komme til at sige nogle dumme ting. Og også meget træt, sådan hvor hun ikke kan lige så mange ting. Og jeg derfor hjælper med nogle ting og handler ind og sådan noget.

I: Ved du om dine venner også hjælper med sådan nogle ting derhjemme?

A: Ej det tror jeg virkelig ikke (griner højt)

(Nyt uddrag)

I: Du bor jo alene med din mor, og har altid gjort det. Og du har jo fortalt en masse om i børnegruppe, hvordan I er gode til at hygge jer og bare være jer to. Men kan du også nogle gange tænke, hvordan det ville være hvis det ikke bare var jer to?

A: Nogle gange. Jeg tænker mest på hvordan det kunne være hvis nu at jeg havde en far. For så kunne det være at hun nogle gange ikke blev så sur kun på mig. Og at der så var en voksen, som kunne forstå det lidt bedre end mig.

I: Er der andre ting en far kunne hjælpe med?

A: Måske også sådan at hjælpe hende. Altså min mor. Når hun har en dårlig periode. Selvom jeg er stor nu, så synes jeg stadig det nogle gange sådan kunne være rart hvis nu en anden end mig, en rigtig voksen kunne hjælpe hende lidt. Og hjælpe mig.

(Nyt uddrag)

A: (...) Det er lidt skørt, for jeg kan nogle gange godt føle mig både lille og stor.

I: Hvordan det?

A: Sådan lille fordi jeg nok gerne vil være meget hjemme og være sammen med hende... og stor på den måde at jeg hjælper med meget og gerne vil passe på hende og få hendes depression til at forsvinde. Så hun kan få et arbejde.

(Nyt uddrag)

I: Hvad håber du mest på har ændret sig om 5 år?

A: At min mor har fået det bedre. Og at jeg ikke bliver bange eller sur, når hun skælder mig ud.

Uddrag fra interview med Emma

I: Synes du, at du har en anderledes mor, end dine venners mødre?

E: Ja, eller. Sådan begge dele (...) Lidt. Jeg har godt tænkt på dengang hun havde det skidt, at sådan var det nok ikke for min venner. Det er mest det med at jeg ikke har nogen far, som jeg har tænkt lidt over. Der kan jeg godt føle at jeg er anderledes måske. Men det er jo også bare sådan det er for mig.

I: Så du kan godt nogle gange føle dig anderledes end dine venner?

E: Ja nogle gange. Dengang sidste år hvor min mor havde det meget skidt, fortalte læreren det til klassen. Men det var stadig som om at dem i klassen ikke forstod det.

I: Ved du, hvad læreren fortalte?

E: Læreren sagde, at min mor var lidt ekstra ked af det for tiden. Og sådan. Det var hun jo også... Men... Læreren forklarede det ikke ordentligt synes jeg. Sådan hvor skidt det var. Jeg tror ikke, de andre i klassen har tænkt at det var slemt. De forstod det bare ikke. Jeg synes de var barnlige.

I: Var der noget, du godt kunne tænke dig, at de forstod?

E: Ja altså, nok sådan hvor meget det påvirkede mig. At jeg tænkte på det næsten hele tiden. Det vidste de ikke. Også hvor meget jeg gjorde for min mor. På den måde kan jeg godt føle mig ældre nogle gange.

I: Ælde hvordan?

E: Jeg synes bare det de går op i er åndssvagt. Lidt barnligt. Det er nogle ligegyldige ting, de snakker om og som kan gøre dem kede af det.

(Nyt uddrag, udspringer fra dialogen omkring tegneøvelsen)

I: Hvad med træthedsfølelsen?

E: Den har jeg tit i skolen. Så orker jeg ikke lige de andre i klassen, jeg orker bare nærmest kun at være alene. Og bare slappe af og tegne. Det kan jeg godt lide.

I: Har du mulighed for at være dig selv i skolen, hvis du får brug for det?

E: Min mor har lavet sådan en slags særlig aftale med min lærer, hvor jeg kan sige hvis jeg har brug for lige at være lidt alene. Hvis de andre i klassen er lidt irriterende eller jeg ikke lige orker det. Der er bare tit, hvor jeg ikke rigtig ved hvad jeg skal snakke med dem om. I klassen. Jeg føler bare jeg ikke er som dem.

I: Hvordan ikke er som dem?

E: Sådan det med min mor. Og hvad jeg godt kan lide at lave. Jeg går meget op i ting med tegninger og manga. Men det synes de er barnligt. Jeg har også meget hjemve. Det er måske også lidt barnligt på en måde.

I: Men du synes også, at de er barnlige?

E: Ja. Altså. De går meget op i ting som tøj og sådan nogle særlige mærker. Og sminke. Og drenge også. Det synes jeg er barnligt. Jeg forstår det slet ikke. Det er jo bare ligegyldigt.

Sammenfatning af uddrag fra begge interviews

Denne tematik har skitseret, hvordan Anders og Emma sammenligner sig med deres jævnaldrende, og i denne sammenligning opstår et slags paradoks; hvor begge på forskellige områder både føler sig enten yngre, ældre eller blot anderledes end deres jævnaldrende.

Opsummering

Nærværende kapitel har præsenteret de to interviews ud fra fire tematikker. Disse tegner et samlet billede af, hvordan Anders og Emma har et stort behov for at passe på deres mødre og på nogle områder ”nurser” om dem. Dette kan også kobles til den følelse af skyld, der kan ramme både Anders og Emma, hvis de oplever en manglende forståelse af morens adfærd, eller har en oplevelse af, at noget med rod i deres egen handlinger fører til en forværrelse hos moren. Behovet for at passe på og beskytte sin mor kan herved antages at følges ad med denne problematik vedrørende skyldfølelse, hvor begge forstærker hinanden. Ydermere skaber denne omsorgsfordeling og behov hos Anders og Emma muligvis en slags ubalance eller et paradoks, som placerer dem anderledes end deres jævnaldrende på nogle områder. Ovenstående problemstillinger forstærkes yderligere af den konstellation, som indebærer, at det kun er Anders og Emma alene med deres mor. Disse refleksioner vil på senere vis i analysekapitlet blive bragt til videre fortolkning i lyset af inddraget teoretiske perspektiver.

Kapitel 4: Teoretiske perspektiver

Nærværende kapitel udgør en redegørende præsentation af det teoretiske fundament, som vil understøtte en besvarelse af specialets problemformulering. Her anses det væsentligt i en fortolkning af informanternes oplevelse af tilegne sig bagvedliggende forståelser omkring barnets udvikling og personlighed i relationen til moren som centrum (Hart & Schwartz, 2008, p. 11) Ud fra denne teoretiske intention har jeg valgt at inddrage Donald Winnicott, som har sit centrale og primære teoretiske fokus på mor-barn dyaden (Winnicott, 2006). Ydermere vil inddrages viden omkring faktorer i aldersperioden 11-13 år med det formål at tilegne sig en forståelse af den alder, informanterne har (Ahlgreen, 2001, pp. 63-64).

Historisk landkort for det udviklingspsykologiske felt

Vedrørende en forståelse af hvilke faktorer og elementer er bærende for barnets udvikling, vil dette afsnit kort fremlægge et historisk landkort for udviklingen af forståelsen herom. Psykologiens faglige antagelser omkring den psykologiske udvikling er udgjort af mange forskellige teoretiske forklaringer, hvorved disse har skabt et omfattende forskningsfelt. Især her kan nævnes den meget omdiskuteret påstand vedrørende barnets placering i miljøet, miljøets rolle i barnets udvikling samt forholdet mellem genese og miljø (Hart & Schwartz, 2008, p. 11).

Det udviklingspsykologiske paradigme var tidligere karakteriseret ved et forskningsfelt, som var overvejende individorienteret i sit fokus. På daværende tidspunkt søgte det udviklingspsykologiske område forklarende antagelser omkring, hvordan en udvikling enten bevægede sig i en positiv eller negativ retning i barnet, og hvor paradigmets antagelser var gjort af relativt enkle og lineære årsagsforklaringer. Forståelsesrammen hos det daværende udviklingspsykologiske paradigme var da optaget af en eller få kausale omstændigheder, som kunne anvendes som forklaringsgrundlag for barnets senere udvikling (Gulbrandsen, 2022, pp. 56-57). Hertil kan eksempelvis nævnes indlæringsteorien og behaviorismen, samt den freudianske psykodynamiske teori. Særligt for det tidligere udviklingspsykologiske felt var antagelser omkring barndommen udgjort af voksnes erindringer fra denne, hvorfra der blev fortolket herudfra disse erindringer (Hart & Schwartz, 2008, p. 21). Det daværende udvik-

lingspsykologiske felt har bidraget med en yderst betydningsfuld viden til forskningsfeltet, og særligt det psykodynamiske perspektiv har dannet grobund for flere teorier, som er en videreudvikling heraf, blandt andre Donald Winnicotts udviklingsperspektiv og John Bowlbys tilknytningsteori. Disse to er en større del af en udviklingspsykologisk bevægelse som en viderebygning på de tidligere udviklingspsykologiske teorier (Hart & Schwartz, 2008, p. 14). Her ændrede fokus sig til et primært blik for det relationelle samspil og forståelsen af barnets position, samt bidrag til det relationelle samspil. Winnicott og Bowlby undersøgte barndommens betydning på ny vis, netop ved at observere den direkte og rå interaktion mellem barnet og moren (Hart & Schwartz, 2008, p. 21). Herved antager det nyere udviklingspsykologiske felt, at udvikling finder sted i en relationel kontekst, hvor barnet anses som et socialt væsen, der er afhængig af menneskelig kontakt og omsorg for at kunne udleve sit potentiale (Gulbrandsen, 2022, pp. 56-57; Hart & Schwartz, 2008, pp. 12-13). Dette vil nedenstående afsnit uddybe.

Hvad har udvikling og tilknytning med hinanden at gøre?

Tilknytning kan anskues som et afgørende og bærende element i den almenpsykologiske praksis, grundet at det neurotypiske menneske er biologisk disponeret til at knytte sig emotionelt (Hart & Schwartz, 2008, p. 11). Ydermere derfor også biologisk disponeret til at etablere sig emotionelt i relationer, hvor de konkrete tilknytningserfaringer herfra danner et stærkt fundament for menneskets tilknytningskompetencer. I en yderst bestandig proces modulerer både tidligere og nuværende tilknytningserfaringer netop disse egenskaber for den relationelle tilknytning, og denne proces er afgørende for den psykiske udvikling og personlighedsdannelsen (Hart & Schwartz, 2008, p.11).

For at kunne forstå kompleksiteten omkring genese og miljø har perspektiverne omkring det relationelle samspil og den tidlige barndom bidraget med en betydningsfuld viden herom. Det relationelle udviklingsperspektiv i moderne tid anerkender i stigende grad den kompleksitet, der netop ligger i personlighedsudviklingen, som både er relateret til medfødte forudsætninger og som udvikles gennem nære og personlige

relationelle erfaringer, hvor især barndommen har en helt særlig betydning (Hart & Schwartz, 2008, p. 12).

Det gensidige samspil

Barnets psykiske sundhed bør forstås som det udviklingsmæssige resultat af de kontinuerlige interaktioner mellem barnet og dets miljø. Man bør derved ikke underkende barnets individuelle karakteristika og dennes betydning for, hvad der udløses i miljøet, samt hvad barnet er i stand til at tage og bruge fra omgivelserne (Væver, 2015, pp. 134-135). Derudover er barnet biologisk disponeret til at knytte sig for at kunne sikre sig sin overlevelse grundet omsorgens afgørende betydning. Derved vil barnet altid – uanfægtet kvaliteten af omsorgsmiljøet – aktivt i sin adfærd forsøge at optimere omsorgspersonens omsorgsadfærd og nærhed. Det gensidige samspil omhandler derved både morens evne til at rumme, spejle og møde barnets behov, men ligeledes også barnets evne til og behov for at rumme morens udspil, da dette er barnets strategi for en vedblivende relation (Væver, 2015, p. 136).

At barnet selv bidrager til og former relationen til dets omsorgsperson, bør dog ikke forveksles med en moralsk ansvarsforskydning fra miljøet til selve barnet. Det vil altid være omsorgspersonens ansvar at agere omsorgsfuldt og adækvat over for barnet. Selvom barnet er et aktivt og medbidragende væsen, er omsorgspersonens udspil og adfærd stadig af afgørende betydning, men det er vigtigt at have for øje netop, hvorledes barnet og miljøet i et interagerende samspil gensidigt vil modificere sig efter hinanden (Gulbrandsen, 2022, p. 21).

Til at belyse omsorgspersonens særlige betydning for barnets psykologiske udvikling vil nedenfor inddrages Donald Winnicotts udviklingsforståelse. Winnicott var den første til at pege på betydningen af en ”god-nok” omverden. Til at belyse og udfordre specialets empiri har jeg derfor valgt Winnicotts udviklingsperspektiv, som kan bidrage med viden omkring, hvordan det har haft og fortsat har betydning for barnets udvikling og personlighed at vokse op med en mor, som grundet en psykopatologisk sårbarhed muligvis har været udfordret på at skabe en ”god-nok” omverden for barnet.

D. Winnicott – den gode nok mor

Donald Winnicott (1896-1971) var oprindeligt psykoanalytiker, og hans fund og arbejde udspringer af hans daværende konkrete praksis og kliniske erfaringer som børnelæge. Han var en af de mest fremtrædende repræsentanter for objektrelationsteorien, som bidrog til en væsentlig nytænkning i nyere psykoanalyse (Hjulmand, 1991, p. 339). Objektrelationsteorien adskiller sig fra den klassiske psykoanalyse ved at lægge sit hovedsagelige fokus på det menneskelige behov for at relatere sig til andre mennesker, hvor andre mennesker beskrives som objekter. Den klassiske psykoanalyse har drifterne og lystprincipper som primært forklaringsgrundlag, hvor objektrelationsteorien i stedet understreger, at mennesket er drevet af sin søgen efter objekter (andre mennesker), i stedet for at være drevet af en stræben efter lyst (Hjulmand, 1991, p. 339). Winnicott var ikke en primært teoretiker, og der foreligger ikke en specifik samlet teoridannelse fra hans hånd.

Den betydningsfulde facilitering

Winnicott betragtede den tidlige mor-barn relation som konstituerende for barnets senere objektrelateren, altså de senere samspilsmæssige muligheder for barnet, og Winnicotts syn på al menneskelig interaktion og objektrelateren anså han som af stærk dyadisk karakter (Winnicott, 2006, p. 14). Det helt centrale fund i hans omfattende samlede arbejde udgør mor-barn enheden, som ud fra Winnicotts perspektiv er af uvurderlig betydning for barnets personlige vækst, uafhængighed, erfaringsdannelse, kreativitet og leg (Hjulmand, 1991, p. 335; Winnicott, 2006, pp. 27-28). Her ved bliver morens tilpas støttende og faciliterende hjælp helt afgørende for barnets tidlige udforskning af verden, såvel som i alle senere udviklingsprocesser. Den betydningsfulde mor, der sørger for støttende facilitering og omsorg til barnet, beskrives af Winnicott som "the good enough mother". En "god nok" mor bør forstås som en mor, der er tilstrækkeligt afbalanceret og beskrives af Winnicott som den almindeligt hengivne mor, hvorfor han med sin forståelse af samspillet betydning ikke har til intention at skabe et umuligt ideal for mødre at efterleve. Hans intention og perspektiv lægger sig nærmere op ad en forståelse omkring, at den almindeligt hengivne mor indeholder egne impulser, naturlige tilskyndelser og stærke følelser – som en del af det at være et almindeligt menneske. Men som samtidig med at være det menneske, besidder evnen til at yde tilstrækkelige, adækvate indsatser, der kan lede barnet

mod en sund udvikling (Hjulmand, 1991, pp. 350-351). Såfremt moren formår dette, vil der skabes et grundlæggende tillidsforhold mellem barnet og moren, der udgør fundamentet for, at barnet kan udforske den ydre verden uden for moren og skabe sig nye erfaringer med objekter. Hvis denne tillid er etableret, bliver det herved muligt for barnet at bevæge sig fra afhængighed mod uafhængighed og nye erfaringer. Barnet vil særligt være udforskende i 3-5 års alderen og igen hen imod puberteten (Hart & Schwartz, 2008, p. 31; Hjulmand, 1991, p. 344). Puberteten anses af Winnicott som en periode, der på mange måder kan være overvældende, og en tryghed i at kunne udforske disse facetter af sig selv og verden er forudsat af en etableret tillidsrelation med moren (Winnicott, 2006, p. 46).

Fejlafstemning

Såfremt der kan være tale om en ”ikke-god-nok” mor, som er udfordret på at afstemme, møde og regulere barnet adækvat vis, kan dette skyldes psykiske forstyrrelser hos moren. Dette kan påvirke det rum, som er mellem moren og barnet. I så fald at dette mellemliggende rum de to parter imellem ikke opstår, kan dette skabe en risiko hos barnet for udviklingsforstyrrelser eller fejludvikling (Hart & Schwartz, 2008, p. 58). Et eksempel på dette kan være spejling – eller nærmere sagt mangel derpå. Et barn, som ikke spejles i morens øjne, vil i samspillet ikke være fornemmende omkring sig selv med moren. Disse børn ser kun moderens ansigt, men ikke sig selv og deres egen eksistens bekræftes ikke i samspillet. Der er her tale om en fejlafstemning i samspillet, da moren ikke formår at afstemme sin adfærd adækvat på barnets behov (Hart & Schwartz, 2008, pp. 58-59). Dette kan have store konsekvenser for barnets videre udvikling, eksempelvis kan ovenstående føre til at barnet udvikler en overopmærksomhed på morens stemning og tilegner sig evnen til at aflæse hendes ansigt og adfærd. Dette betegner Winnicott, som at barnet ”forvokser” sig og udvikler en følsomhed over for ansigtsudtryk, sindsstemninger og stemmeføring. Barnet vil i dets møde med verden orientere sig ud fra kognitive funktioner og vil derfor ikke interagere i objektrelationer ud fra emotionelle afsæt og vil derfor holde egne følelser og fornemmelse borte fra det relationelle samspil. Ved denne dynamik i samspillet kan voksen og barn på visse områder bytte roller, hvor barnet beskytter den voksne følelsesmæssigt gennem tilbageholdelse af egne behov og følelser i samspillet (Hart & Schwartz, 2008, pp. 58-59).

Skyldfølelser

Såfremt der i samspillet mellem barnet og moren ikke reparerer fejltilpasninger i deres indbyrdes relation, kan dette skabe en grundstemning i relationen af fejlfæstet, som hos barnet kan sætte sig som skyldfølelser. Når skyldfølelsen regulerer forholdet til andre objekter, er dette ofte et tegn på følelsesmæssige vanskeligheder (Hart & Schwartz, 2008, pp. 36-37).

Den tidlige begyndelse som videre afsæt

Individet er både sig selv og eksisterer som sit eget væsen alene, men er samtidig forbundet med sin omverden. Det er en balance, som for Winnicott netop konstituerer menneskelig udvikling og det at kunne holde det indre og ydre adskilt, men samtidig også en oplevelse af hvorledes det indre og ydre indbyrdes er i et forhold med hinanden (Hart & Schwartz, 2008, pp. 31-32). En ødelæggelse af denne balance kan være tegn på en forstyrrelse eller fejl i udviklingen. Eksempelvis kan en forstyrret balance komme til udtryk ved en overdreven føjelijhed i sine omgivelser eller en adfærd overvejende styret af andres intentioner, som reaktion på at barnet ikke på tilstrækkelig vis har en stærk selvfølelse eller kan sætte grænser (Hart & Schwartz, 2008, pp. 31-32).

Nedenfor vil fortsætte med ”det videre afsæt” i en inddragelse af livsperioden for den 11-13 årige og ses derfor som en supplerende til Winnicotts udviklingsforståelse.

Fra barn til teenager – en særlig udfordret tid?

Overgangen fra barndom til begyndende teenager kan karakteriseres som en betydningsfuld tid med øgede krav til selvstændighed og behovet for at løsrive sig fra nære omsorgspersoner. De ændrede krav fra omverden (og sig selv) har afsæt i socialisering, faglighed, identitetsskabelse og forholden til fremtiden (Databasen Børns Sundhed, Pant & Holstein, 2018, p. 12). Den 11-13 årige tildeles mere ansvar, hvilket udfordrer graden af autonomi og behovet for at løsrive sig fra sit tætteste omsorgsmiljø. Særligt i den vestlige kultur er selvstændighed blevet en betydningsfuld kerneværdi som et slags pejlemærke for en succesfuld udvikling (Spaten, Dahl-Jensen, Christiansen, Rahbek & Rahbek, 2015, p. 174). Et større krav til selvstændighed er særligt noget som den 11-13 årige i højere grad end før konfronteres med, hvor denne alder netop er kendetegnet ved en brydningstid, hvor det mere eller mindre forventes at have en trang til ”bryde ud” af rollen som barn (Winther-Lindqvist, 2015, p. 181). Nogle af de største udfordringer i denne overgangsperiode kan være at hvile i sig selv og tro på rigtigheden af sine beslutninger samt at sætte grænser, som er stærkt relateret til udvikling af autonomi (Spaten, 2015, p. 224).

Forældrens betydning

Den 11-13 årige vil ofte være ramt af en slags ambivalens. Denne har afsæt i, at drivkraften hen imod løsrivelsesprocessen vil skabe en fascination og nysgerrighed omkring at blive mere autonom, men at udforskningen som følge heraf vil skabe en længsel for at ”vende tilbage” i barndommens rolle med et behov for omsorg og støtte fra det relationelle miljø (Ahlgreen, 2001, pp. 63-64). Den 11-13 årige har udviklingsmæssigt brug for plads til at udforske denne autonomi og en oplevelse af egen agens på et nyt niveau end tidligere, sideløbende med et fortsat behov for en tilgængelig forælder som sikker havn til støtte og omsorg (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015, p. 46, 48). Såfremt den 11-13 årige ikke mærker en tillid eller tryghed i at træde væk fra dets sikre havn, er det begrænset, hvor meget barnet i sin udvikling får rum og plads til at udvikle sig, hvad angår tro på egne evner, selvværd og grænsesætning over for andre (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015, p. 46, 48).

Opsummering

I en besvarelse af problemformulering ønskes der et relationelt fokus, hvorfor det inddraget teori er valgt på baggrund af at kunne belyse informanternes beretninger herom. Herved forholder specialet sig til den grundlæggende forståelse, at udvikling finder sted i en relationel kontekst, hvor barnet anses som et socialt væsen - afhængig af menneskelig kontakt og omsorg for at kunne udleve sit potentiale (Hart & Schwartz, 2008, pp. 12-13). I en yderst bestandig proces modulerer både tidligere og nuværende tilknytningserfaringer netop disse egenskaber for den relationelle tilknytning, og denne proces er afgørende for den psykiske udvikling og personlighedsdannelsen (Hart & Schwartz, 2008, p. 11) I forlængelse af denne udviklingsforståelse inddrages Winnicott, som anskuede barnets udvikling med afgørende afsæt i samspillet og relationen til dets mor, hvor udviklingen finder sted i det psykiske og emotionelle rum, der opstår mellem barn og "den gode nok" mor (Hart & Schwartz, 2008, p. 58). I dette rum etableres graden af tilliden og trygheden mellem moren og barnet, og dette er afgørende for barnets udforskning og nye erfaringer. Dette gør sig også i gældende i aldersperioden 11-13 år, hvor udforskning af autonomi og løsrivelse fra det tætteste omsorgsmiljø forudsætter at sidstnævnte agerer tilgængelige og støttende, når behovet opstår (Spaten et al., 2015, p. 162; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015, p. 46).

Med afsæt i ovenstående kan der trækkes en parallel til specialets problemformulering og derved skabe refleksioner omkring, hvordan ovenstående mon forholder sig hos en målgruppe, som er vokset op med psykopatologi i familien. Dette vil den inddragede teori i næste kapitel forsøge at kaste lys på i samspil med specialets empiriske fund.

Kapitel 5: Fortolkning af empiri

Nærværende kapitel har til overordnet intention at besvare specialets problemformulering: *Hvordan oplever børn i alderen 11-13 år at være barn af en alenemor, der er diagnosticeret med (tilbagevendende) svær depression?*

Kapitlet agerer fortolkende og tager form som en analyse med afsæt i teori. Kapitlet er struktureret efter de fire temaer, som udgør den tematiske opdeling af de empiriske fund. Løbende i analysen vil fremgå empiriske uddrag, der vil skabe en meningsfuld sammenkobling med blik for nuancerne og de oplevelsesmæssige detaljer.

En intens relation

Ud fra denne tematik berettes om, hvordan relationen til deres mødre er meget intens, og hvordan de begge til tider kan føle sig smittet af mødrenes humør og sindstilstand. Særligt her nævnes vreden, som går ud over dem, fordi der ikke er andre i familien, der ellers kan "tage imod" følelserne. Dette fortæller Anders og Emma om således:

Anders: ... "Når min mor bliver sur. Så kan jeg også få det sådan. Lidt som om hun smitter mig med at være sur. Og så kalder jeg nogle gange mig selv dumme ting eller slår mig selv"

... "Hun skælder både sig selv ud og også mig ud. Hun siger altid når hun har været sur, at der kun er mig at skælde ud på... Altså fordi der ikke er andre. Så hvis hun skælder mig ud, så ved jeg hvorfor. Så når hun bliver sur, råber hun en masse ting ud. Og det råber hun tit til mig. Så kan hun ikke rigtig styre det".

Emma: ... "Når hun er sur, går jeg bare ind på værelset. Fordi jeg ikke gider at det skal gå ud over mig... Eller at hun skal smitte med hendes dumme vrede".

... ” Hun siger også, at hun ikke kan gøre for det. At hun hæver stemmen. At hun bare hurtig bliver vred og så ja. Så er jeg jo den eneste sammen med hende. Så det går lidt ud over mig”.

Her kan trækkes paralleller til en forståelse af samspillet mellem informanterne og deres mødre med udgangspunkt i, hvordan parterne gensidigt modificerer sig efter hinanden og på gensidig vis i samspillet forsøger at rumme hinanden (Væver, 2015, pp. 134-136). I en så ”lille” konstellation, hvor der kun er to parter i familien, kan man forestille sig, at det kan være meget intenst at skulle forholde sig i så høj en grad til hinanden – qua at der ikke er andre, som kan tage del i interaktionen. Moren kan ikke trække sig eller holde en pause, fordi hun er aleneforælder. Og Anders og Emma kan ligeså ikke trække sig i konstellationen og lade en anden part tage del i kommunikationen og samspillet med moren - fordi der ikke er andre til at tage imod reaktionerne og følelserne fra moren. Som også gengivet tidligere er barnet født med en evne til og et behov for at indgå i et omsorgsfuldt samspil med dets omsorgsperson (Hart & Schwartz, 2008, p.11). Derved tillader både Anders’ og Emmas biologi dem at rumme og tage imod morens reaktioner og følelser. Omvendt tillader mødrenes egen biologi også, at de selv rummer og forholder sig til Anders’ og Emmas reaktioner og følelser, da samspillet udgøres af begges udspil i en kontinuerlig interaktionsproces (Væver, 2015, pp. 134-136).

En forståelse af deres samspil herudfra kan forklare den høje intensitet. Dette kan give anledning til bekymring på barnets vegne, såfremt morens reaktioner og følelser er afspejlet i en depressiv sindstilstand. En depression kan, som tidligere nævnt i kapitel 1, komme forskelligt til udtryk hos forskellige personer. Generelt set kan man dog anskue diagnosen overført til en adfærd præget af enormt træthed, manglende energi og glædesudtryk, manglende opmærksomhed på sine omgivelser grundet manglende overskud og kraftigere følelsesreaktioner ved negative sindsstemninger, som frygt, vrede og tristhed (Kessing, 2010, p. 332). I et intenst samspil, hvor moren udtrykker disse reaktioner og følelser, og der grundet konstellationen, ikke er andre parter i hverdagen til at rumme og forholde sig til morens sindsstemning, kan det antages at have en negativ konsekvens for barnet. Dette vil nedenfor i forbindelse med de resterende tematikker uddybes.

Det (for) omsorgsfulde og opmærksomme barn

I forbindelse med ovenstående adressering af intensiteten mellem informanterne og deres mødre vil dette føres videre til, hvordan dette i kombination med morens periodiske depression kan have en indvirkning på Anders og Emma. Som tidligere beskrevet beretter Anders og Emma om en stor lyst til at passe på og beskytte deres mødre, samt at de holder egne følelser tilbage med det formål ikke forværre hendes tilstand. Dette behov for omsorg fra Anders' og Emmas side står i stærk forbindelse med deres begges evne til at opfange signaler og udtryk, der hjælper dem til at aflæse deres mødres behov. Dette kan beskrives som, at Anders og Emma begge har en opmærksomhed på moren, der hjælper dem til at kunne "holde øje" med mødrenes sindstilstand, så de kan modificere deres omsorgsfuldhed, der kan være mødrene behjælpelige. Men hvordan kan det "tjene" Anders og Emma at modificere deres adfærd så kraftigt efter mødrenes tilstand? Og hvilke relationelle forklaringer kan ligge til grund for dette? Dette vil afsnittet nedenfor besvare.

"Jeg passer på hende"

Anders: ... " *Nok fordi jeg gerne vil være tæt på hende. Så jeg kan passe på hende. Og holde øje med hende lidt, også hvis nu hun mangler noget* "

Emma: ... " *Jeg var bekymret også. Og havde meget sådan ondt i maven. Og holdte meget øje med hende, sådan for eksempel om hun havde brug for noget* "

Sådan beskriver både Anders og Emma det, når de fortæller omkring, hvordan de selv får det, når deres mødre er i en dårlig periode. At børn bliver mærket af, at deres forældre har det svært, eller får lyst til at gøre deres forældre glade er en meget naturlig adfærd hos børn generelt – netop grundet barnets medfødte behov for omsorg, der gør barnet i stand til også selv at tage del i etableringen af denne kontakt (Væver, 2015, p. 136). Dog kan der sættes spørgsmålstegn ved, *hvor* meget, børn skal passe på deres forældre – særligt hvis det afspejler sig i en kompensering for den manglende omsorg til barnet selv. Med udgangspunkt i det gensidige samspil mellem informanterne og deres mødre kan dette danne grundlag for, *hvorfor* Anders og Emma har

en oplevelse af, at deres mødre har brug for dem – og dertil også en oplevelse af, at det er deres opgave at passe på dem.

Som tidligere adresseret vil barnet grundet sit biologiske behov for omsorg altid aktivt forsøge at optimere omsorgspersonens omsorgsadfærd og nærhed, og barnet vil forsøge at optimere dette ud fra strategier, som kan etablere en vedblivende kontakt og relation (Væver, 2015, pp. 135-136). Dette kan i høj grad antages at være på spil ved en fortolkning af Anders' og Emmas adfærd modereret i samspillet med deres mødre. Deres behov for at yde omsorg kan antages at være en reaktion på mødrenes periodiske depressive sindstilstand, hvor det kan forestilles, at mødrenes omsorgsfulde, spejlende og rummende adfærd i kontakt med barnet har været svækket og mindre tilstrækkelig. Derved har Anders og Emma muligvis oplevet en mor, som i perioder ikke har kunnet tage det fulde ansvar for omsorgsetableringen i relationen, hvorfor Anders og Emma vil forsøge at kompensere for dette. Den meget omsorgsfulde og opmærksomme adfærd kan herudfra tolkes som en slags kontaktetableringsstrategi, der har til formål at opretholde en relation og vedligeholde den omsorgsfulde kontakt. Ydermere kan det antages, at den intense konstellation spiller en betydningsfuld rolle i denne dynamik, da der ikke er andre i den tætte familie i hverdagen til at yde omsorg eller passe på moren. Både Anders og Emma beretter omkring, at en ekstra voksen eller en medforælder vil kunne hjælpe med at passe på deres mødre – så de ikke selv skulle stå med en følelse af det fulde ansvar for at deres mødre er passet på. Herudfra kan det antages at være forklaringen på, hvorfor Anders og Emma tilegner sig en meget fornemmende opmærksomhed med blik for mødrenes adfærd. Denne opmærksomhed kan anskues som værende metoden for, *hvordan* Anders og Emma passer på deres mødre.

Konsekvenserne for en manglende spejling

Dette kan trække paralleller til Winnicotts udviklingsperspektiv. Ved en forening mellem ovenstående udlægning af det gensidige samspil og Winnicotts perspektiv kan det forstås således, at det hensigtsmæssige samspil mellem barnet og moren er rammesat ud fra en grundlæggende adækvat spejling fra moren af barnets behov og udtryk. Denne spejling og opmærksomhed etablerer den grundlæggende omsorg i relationen. Dog kan man forestille sig, at ved en depressiv sindstilstand kan denne

spejling og opmærksomhed være særlig udfordrende for moren at tilkendegive, hvorfor der kan være tale om en manglende spejling. Ved en manglende spejling fra moren, vil barnet selv aktivt forsøge at etablere kontakten, hvorfor rollerne her kan byttes om – hvor det omvendt er barnet, som vil forsøge på adækvat vis at spejle moren. Ifølge Winnicott vil et barn, som ikke spejles i morens øjne i samspillet ikke være fornemmende omkring sig selv, da barnet kun er opmærksom på morens ansigt og udtryk (Hart & Schwartz, 2008, pp. 58-59). Dette kan føre til at barnet udvikler en over-opmærksomhed på morens stemning og tilegner sig evnen til i høj grad at kunne aflæse hendes ansigt og adfærd. Når dette sker, kaldes det ifølge Winnicott, at barnet forvokser sig og er en betegnelse for, når et barn i samspillet med sin omsorgsperson udvikler en følsomhed over for ansigtsudtryk, sindsstemninger og stemmeføring. Barnet vil i dets møde med verden orientere sig ud fra kognitive funktioner og interagerer ikke ud fra dets emotionelle afsæt, som betyder, at barnet holder egne følelser adskilt fra det relationelle samspil. Ved denne dynamik i samspillet kan voksen og barn på visse områder bytte roller, hvor barnet beskytter den voksne følelsesmæssigt gennem tilbageholdelse af egne behov og følelser i samspillet (Hart & Schwartz, 2008, pp. 58-59).

Morens manglende spejling får herudfra konsekvenserne, at barnet både udvikler en over-omsorgsfuld adfærd som kompenserende for utilstrækkelig omsorg gennem en over-opmærksomhed på morens behov og sindstilstand. Netop denne grundpointe kan antages i høj grad at være på spil hos Anders og Emma. Begge beretter om, hvordan de tidligere og fortsat stadig forsømmer deres egne behov og følelsesudtryk med henblik på at fremme mødrenes behov:

Interviewer: ... ”Så du undgår at gøre ting eller sige ting, som kan gøre hende endnu mere sur eller ked af det?”

Anders: ”Ja, det har jeg slet ikke lyst til. Jeg har det nok lidt sådan omvendt af det. Sådan... Altså at jeg måske gerne vil passe lidt på hende eller beskytte hende... Bare så hun får det bedre.”

Emma: ... ”Sådan hvis jeg måske egentlig er lidt sur eller irriteret på hende. Men jeg viser det ikke, fordi hun er meget ked af det og måske får det dårligere af det så.”

Ekspliciteret ovenfor peges der på, at Anders og Emma sætter deres mødres ve og vel foran sine egne, hvilket kan antages at have negative konsekvenser for Anders' og Emmas udvikling – særligt med henblik på den livsperiode, de begge står placeret i qua deres alder.

Hvorledes mødrene ellers kan være udfordret på at aflæse, regulere og møde børnenes behov vil ekspliciteres nedenfor:

Anders: ... ” *Men jeg kan faktisk huske nogle gange, hvor jeg har været meget sur eller ked af det, hvor hun gik væk*”

Interviewer: ”*Ved du hvorfor hun gik?*”

Anders: ”*Fordi hun måske ikke vidste hvad hun skulle gøre. Eller kunne hjælpe mig*”.

Interviewer: ”*Hjælpe dig ud ad følelsen?*”

Anders: ”*Ja nemlig. Altså sådan hjælpe mig til at få det godt. Men det skete mest, da jeg var lidt mindre. At jeg godt kunne føle at hun ikke altid kunne hjælpe mig til at føle mig sådan tryk på en måde*”.

Emma: ... ” *Måske sådan. Som om de ting hun gerne vil er vigtigere, end det jeg gerne vil. Hun kan ikke rigtig forstå mig*”.

Anders og Emma beretter omkring, hvordan de oplever, at deres mødre ikke altid formår at sætte deres børns behov først – muligvis grundet den svære depressive tilstand, der gør det udfordrende for mødrene at møde børnenes behov og dertil at regulere deres følelse. Særligt i henhold til Anders' fortælling, kan det antages som en stor bekymring, at han står alene i en svær følelse, som moren ikke kan regulere/hjælpe ham ud af. Netop dette adresserede Winnicott også som en betydningsfuld opgave som den faciliterende og ”gode-nok” mor – og som kan udgøre en risikofaktor i henhold til barnets udvikling, såfremt moren ikke formår at efterleve dette (Hart & Schwartz, 2008, p. 43).

Omsorg trumfer løsrivelse

I forlængelse af den livsperiode, Anders og Emma befinder sig i kan autonomi og løsrivelse inddrages, hvorfor denne synes særlig interessant, da Anders og Emma står forskelligt placeret i deres behov for dette.

Anders beretter omkring, hvordan han gerne vil søge ud, når han mærker, at sin mor har en god periode: ... *"Måske jeg godt kan lide at være hjemme hos min venner."*

Omvendt beretter Emma om et behov for samvær og nærvær, når hendes mor har det godt: ... *"Jeg vil hellere være derhjemme og sådan hygge og slappe af med hende. Og bare være os to."*

Hvis der her inddrages Winnicott, kan der trækkes tråde til hans fremstilling af barnets udforskningsadfærd. Ifølge Winnicott kan denne slags adfærd kun være tilstede og komme til udtryk, såfremt barnet står placeret i en tillidsfuld relation til sin mor, der tillader barnet at søge ud. Netop denne pointe, at det er barnet, som skal have lov til at søge ud, findes herved essentielt i en forståelse af forskellen på Anders' og Emmas løsrivelsesproces.

Hvis denne forståelse kobles på Anders' oplevelse og beretning, kan det antages, at Anders mærker en tillid til, at han trygt kan søge ud i verden og væk hjemmefra, når moren bidrager med den omsorg og opmærksomhed, som samspillet.

Dette beskriver Anders således: ... *"For så er jeg ikke bekymret. Så ved jeg bare at hun nok vimser lidt rundt i stuen eller køkkenet og hygger sig"*.

Der ses her den fordeling, at moren står placeret i hjemmet og lader Anders løsrive sig fra hende. Modsat beskriver Emma, hvordan det er moren selv, som søger ud, når hun har det godt. I en sådan fordeling i relationen, gøres der eventuelt ikke plads til Emmas mulighed for at mærke en nysgerrighed omkring udforskning, fordi morens søgen-ud vil skabe et behov for kontakt hos Emma – grundet at moren med sin egen udforskende adfærd, ikke agerer tilgængelig og opmærksom over for Emma.

Dette beskriver Emma på følgende måde: ... ”*Hun tager mere tit ud selv. Altså uden mig. Hun elsker at tage ud og lave alt muligt... med hendes veninder. Sådan at høre musik og drikke vin. Når hun har det godt, sådan fordi så har hun nok mere energi til det.*

På baggrund af dette i kobling til en forståelse af barnets behov for omsorg før alt andet, samt Winnicotts forståelse, kan det herudfra antages, at omsorgen i relationen og en tryk, vedblivende tilknytning trumfer andre behov, som eksempelvis udvikling af autonomi og løsrivelse – og at den overomsorgsfulde kompensering derved kan være forhindrende i at kunne udforske sin løsrivelse og søgen-ud i andre sociale fællesskaber.

Anders og Emma som værende (for) opmærksomme og omsorgsfulde forstærket af den intense konstellation af bare de to parter i hverdagen vil nedenfor sættes i forbindelse med temaet omkring skyld.

Er det min skyld?

I kapitel 3 fremlægger det empiriske fund en oplevelse hos både Anders og Emma, hvor de, særligt i en tidligere alder, har været præget af skyld omkring deres mødres sindstilstand. Denne skyldfølelse har præget begge negativt og har skabt en følelse af et særligt ansvar for at sørge for, at moren har det godt. Dette beskrives således af Anders og Emma:

Anders: ... ” *At det nogle gange måske er min skyld. Og hvad jeg lige skal gøre, når hun bliver sur. Så bliver jeg nogle gange lidt bange. Lidt utryk på en måde måske*”.

Emma: ... ”*Altså så forstår jeg det lidt bedre og sådan ved hvorfor. Så jeg ved at det ikke er noget med mig, men bare sådan noget der sker inde i hende oppe i hendes hjerne*”.

Begges oplevelse af skyld kan sættes i forbindelse med deres overomsorgsfulde adfærd, hvor de muligvis gennem omsorg og en overopmærksomhed forsøger at mindske en eventuel skyldfølelse. Dette beskriver Anders på følgende måder:

... ”Bange for om jeg siger eller gør noget forkert, så får hun det dårligt. Om jeg gør noget, så det er min skyld”

... ” Altså at jeg måske gerne vil passe lidt på hende eller beskytte hende... Bare så hun får det bedre”.

Hvis man forsøger at forstå, hvorfor Anders og Emma særligt i en tidligere alder har oplevet meget skyldfølelse, ud fra Winnicotts perspektiv, kan der inddrages barnets behov for reparation af fejl og misforståelser som forklaringsgrundlag. Ifølge Winnicott er det af stor betydning, at der i samspillet mellem barnet og moren repareres misforståelser og fejltilpasninger i deres indbyrdes relation. Såfremt dette ikke sker, kan det skabe en grundstemning i relationen af manglende afstemning, som hos barnet kan sætte sig som skyldfølelser. Hvis barnets regulerer relationen ud fra skyldfølelser, er dette ofte et tegn på følelsesmæssige vanskeligheder (Hart & Schwartz, 2008, pp. 36-37).

Anders og Emma beretter ikke særlig meget om, i hvor høj grad, der i en tidligere alder blev snakket med dem omkring mødrenes sindstilstand, men begge fortæller, at denne skyldfølelse er blevet mindre efter, der er blevet sat flere ord på morens lidelse. Netop dette understreger vigtigheden af at reparere, forklare og italesætte hændelser, således at pårørende børn, som Anders og Emma, kan skabe en meningsfuld forståelse af deres mødres sindstilstand. Nedenfor vil dette ekspliciteres:

Anders: ... ” Det er nok efter jeg er startet i børnegruppe. Så forstår jeg det mere. Og ved at det ikke er min skyld”

Emma: ... ” Det er faktisk rart. Så forstår jeg nogle ting, og jeg er bare glad for, at hun siger det og fortæller mig om det. Så jeg også ved at det ikke har været min skyld”.

Skyldfølelser i en løsrivelsesproces

Hvis oplevelse af skyldfølelser anskues i lyset af behovet for udvikling af autonomi og løsrivelse, kan det antages, at skyldfølelserne indvirker til en eventuel modarbejdelse af disse behov.

Hvis barnet regulerer relationen og bidrager til samspillet på baggrund af skyldfølelser, kan dette skabe følelsesmæssige vanskeligheder hos barnet, hvor dette ikke handler ud fra egne intentioner eller behov – men er styret af at reparere og fikse den fejlafstemning, der finder sted (Hart & Schwartz, 2008, pp. 36-37). Som adresseret tidligere vil barnet altid først vende blikket ind mod relationen og aktivt tage del i, hvorledes tilknytningen i relationen forbliver blivende og omsorgsfuld – uanset kvaliteten af omsorgen i det relationelle miljø. Herudfra kan det antages, at Anders og Emma oplever en skyldfølelse grundet manglende reparation og dialog med mødrene omkring omstændighederne, som skaber en fejlafstemning i relationen. Denne fejlafstemning vil skabe et behov for en omsorgsfuld adfærd rettet mod mødrene i et forsøg på at lindre skyldfølelserne med intentionen om etablering af en mere tryk og stabil tilknytning.

Ligeså som ovenstående adressering af Anders' og Emmas adfærd som overomsorgsfuld og overopmærksom og dennes trumfen over behovet for udforskning og udlængsel, kan det antages at deres oplevelser af skyldfølelser ligeså har denne indvirkning – at behovet for at rette op på fejlafstemningerne ved at regulere sin adfærd med afsæt i skyldfølelser trumfer behovet for at udforske sin autonomi og løsrivelsesproces.

Dette kan trække yderligere tråde til Anders' og Emmas ambivalente oplevelse af både at føle sig stor og lille. Qua ovenstående antagelser er disse to opmærksomme på, at de har tilegnet sig et ansvar i hverdagen, som ikke er alderssvarende – og derfor kan føle sig ældre end sine jævnaldrende – men stadig føler sig enormt knyttet til deres mødre, som ligeså heller ikke anskues af dem selv som et alderssvarende karakteristika. Denne dobbelthed kan skabe en oplevelse af ambivalens i en allerede ambivalent periode i livet.

Er jeg stor eller lille?

Anders og Emma fortæller, hvordan begge kan føle sig både yngre og ældre end deres jævnaldrende – og derved også hvordan de generelt føler sig anderledes, når de sammenligner sig selv med andre. Den måde, de begge beskriver at føle sig yngre på kan siges at være meget sammenlignelige. Dette beskrives af Anders og Emma som følger:

Anders: ... ” *At passe på hende. Og være sammen med hende. Og hjælpe hende. Men det har jeg bare ikke fortalt mine venner... fordi jeg synes det er pinligt at have sådan en slags hjemve på en måde*”

Emma: ... ” *Jeg har også meget hjemve. Det er måske også lidt barnligt på en måde*”.

De føler sig også begge på nogle punkter ældre end deres jævnaldrende, hvilket de beskriver på forskellig vis. Anders beskriver det, som at han har en praktisk rolle i hjemmet og et ideal omkring at være en mand, der kan hjælpe og tage ansvar:

... ” *og stor på den måde at jeg hjælper med meget og gerne vil passe på hende og få hendes depression til at forsvinde. Så hun kan få et arbejde*”

... ” *Nu er det mere fordi jeg gerne vil være en mand på en måde. Som hjælper og sørger for at hun ikke får det dårligt igen*”.

Emma beskriver det ud fra en forskellighed omkring hende sammenlignet med hendes jævnaldrende, og beskriver dem som barnlige som en forklaring på, at de ikke forstår, de ting, som er vigtige for hende:

... ” *Jeg synes bare det de går op i er åndssvagt. Lidt barnligt. Det er nogle ligegyldige ting, de snakker om og som kan gøre dem kede af det*”.

Denne anderledeshed, som både Anders og Emma er fuldt bevidst omkring, kan eventuelt besværliggøre en allerede udfordrende periode i alderen 11-13 år. Som

tidligere adresseret er denne livsperiode præget af et skift i forventninger og krav, både til sig selv og fra andre, og den 11-13 årige skal i højere grad tage stilling til eget levet liv ud fra egne intentioner, behov og en højere grad af autonomi. Men dette kan antages at opleves yderligere udfordrende med et grundlæggende vilkår i hverdagen, som i forvejen skaber en følelse af anderledeshed.

Hvis Winnicott i forlængelse heraf inddrages, anskuede han livsperioden, begge informanter står placeret i, som en overvældende tid, hvor udforskning af den ydre verden er særligt gældende. Såfremt denne skal kunne udforske på tilstrækkeligvis i overensstemmelse med sin, er det en forudsætning at dette sker med afsæt i et stabilt, tilgængeligt og omsorgsfuldt relationelt miljø (Hart & Schwartz, 2008, p. 31; Winnicott, 2006, p. 46). Såfremt barnet primært har dannet sig sine relationelle erfaringer ud fra en mor, som er periodisk karakteriseret ved en utilgængelighed, manglende spejllighed og manglende adækvat facilitering, kan dette skabe en forstyrrelse i barnets psykologiske balance og udvikling. Dette kan eksempelvis komme til udtryk hos barnet, som en adfærd præget af besværligheder med at sætte grænser, en overdreven føjelighed, svag selvforømmelse, følelsesmæssige vanskeligheder og separationsangst (Hart & Schwartz, 2008, pp. 31-32). Såfremt man i en sårbar alder er udfordret af disse ting, kan det skabe besværligheder med at komme hensigtsmæssigt igennem pubertetens udfordringer, da der kan være nogle grundlæggende relationelle udfordringer på spil, som kan præge den 11-13 årige i dets relateren til jævnaldrende, generelle trivsel og senere livskvalitet (Møhl & Jørgensen, 2010, p. 73).

Herudfra kan det antages, at Anders og Emma er særlige sårbare baseret på deres oplevelse af at være anderledes, som placerer dem i en usikker og forkerthedsfølelse. Dette vil nedenfor ekspliciteres:

Anders: ... ” *Jeg tror måske bare ikke at de forstår det. Og så har jeg ikke lyst til at de skal vide det* ”.

Emma: ... ” *Hvis de andre i klassen er lidt irriterende eller jeg ikke lige orker det. Der er bare tit, hvor jeg ikke rigtig ved hvad jeg skal snakke med dem om. I klassen. Jeg føler bare jeg ikke er som dem* ”.

Her er det dog af stor vigtigheden at adressere, at selvom deres afsæt til den givne livsperiode kan karakteriseres som sårbar, betyder dette ikke, at Anders og Emma nødvendigvis vil lide stor last af deres vilkår, som værende et pårørende barn.

Opsummering

Følgende kapitel har haft til intention at lave en meningsfuld kobling mellem specialtets empiri og relevant teori med det formål at fortolke på, hvorledes 11-13 årige oplever at være barn af en alenemor, der er diagnosticeret med (tilbagevendende) svær depression. Anders' og Emmas oplevelser ekspliciteres gennem temaerne; en intens relation, overomsorgsfuldhed og overopmærksomhed, skyldfølelse og en ambivalens følelse qua deres alder, samt en følelse af anderledeshed. En relevant forståelse af relationen mellem informanterne og deres mødre, som går igen ved alle temaer, omhandler præmisserne for det gensidige samspil, samt Winnicotts forståelse af betydningen for moren rolle i henhold til samspillet. Dette kan forklare, hvorledes begge informanter oplever deres relation til deres mødre som meget intens, ydermere forstærkes denne intensitet af den realitet, at der ikke er andre i familien end de to parter. Mødet mellem samspillets gensidighed, morens betydning og barnets adfærd modificeret heraf samt familiekonstellationen med kun de to parter, kan ligeledes belyse den overomsorgsfuldhed og overopmærksomhed som begge informanter oplever. Denne adfærd kan også forstås som en reparerende handling mod de skyldfølelser, børnene oplever, grundet manglende dialog med mødrene omkring omstændighederne, som skaber en fejlafstemning i relationen. Denne adfærd, som Anders og Emma selv beskriver, kan skabe en ambivalens i henhold til deres livsperiode, som primært er karakteriseret ved et behov for udvikling af udforskning og løsrivelse fra omsorgspersonen. I forlængelse heraf kan det antages, at de følelser, Anders og Emma blandt andet oplever at være styret af, trumfer disse behov for livsperioden, som kan skabe besværligheder med at komme gennem pubertetens udfordringer.

Hvorledes man bør og kan forholde sig til denne problematik vil agere centralt fokus i nedenfor, hvor en besvarelse af problemformuleringen fortsat er i fokus – men med en diskuterende og mere refleksiv vinkel.

Kapitel 6: Vurdering af målgruppen

Nærværende kapitel vil samle specialets pointer, antagelser og fortolkning ud fra en diskuterende vinkel, hvor disse samlet vil skabe en diskussion af vurdering af målgruppen, og hvordan man bør forstå, håndtere og tilgå disse børn. Derudover vil kapitlet forholde sig reflekterende til specialets teoretiske fundament og metodeindsamling, som slutvist vil udmunde i en samlet vurdering af specialets kvalitet.

En (yderligere) udsat målgruppe

I specialets begyndelse blev portrætteret et billede af det pårørende barn og hvilke adfærdsmæssige reaktioner hos dette barn, som ifølge forskning synes at være på spil. Her nævnes det, hvorledes det kan sætte hele familiens trivsel under pres, da de forskellige parter individuelle følelser og adfærd vil påvirke alle parter i familien (Eckardt, 2018, p. 7). Denne grundforståelse omkring at være et barn i en familie, hvor en forælder lider af psykopatologi er derfor af stor vigtighed for videre undersøgelse og forståelse af målgruppen. Det, at barnet netop i forskellige grader vil påvirkes af psykopatologiens tilstedeværelse i hverdagen, kan skabe nogle negative risikofaktorer for barnets udvikling og trivsel. Heraf kan blandt andet nævnes sandsynligheden for selv at udvikle psykopatologi senere i livet, som er væsentlig forhøjet, sociale vanskeligheder – særligt i tættere relationer, faglige vanskeligheder, højere fravær i skolen, hyppigere selvskadende adfærd og lavere livstilfredshed. Herudfra kan anskues at forudsætningerne for barnets psykologiske og sociale trivsel er udfordret, og at vilkåret, som pårørende, udgør en risikofaktor (Ahlgreen, 2001, p. 22, 54; Thorup, 2022, p. 66).

Denne forskning på genstandsområdet tager ikke højde for, hvorledes barnet påvirkes i en eventuelt kraftigere grad, såfremt barnet står alene i hverdagen med den sindslidende forælder – og netop dette har været genstand for specialets fokus. Specialet peger her ind i denne problematik ved at kaste lyse på en yderligere gruppe inden for denne målgruppe: ikke bare børn, som er pårørende til én forælder, og som har en anden rask forælder – men børn som kun har én forælder til skabe rammerne for en tryk og stabil barndom, og hvor denne forælder står alene i opgaverne omkring at opdrage, støtte og regulere sit barn. Disse forælderopgaver kan synes yderligere ud-

fordrende med tilstedeværelsen af en svær depression, hvor dennes symptomer kan gå ind og modarbejde evnerne til at støtte og regulere sit barn. Denne antydning kan i kombination med specialets fund og teoretiske antagelser skabe et blik for, netop hvor vigtig en målgruppe dette er at have for øje.

Sårbarheden kræver en fordrende tilgang

At vokse op som barn af en sindslidende aleneforælder kan med afsæt i ovenstående karakteriseres som en risikofaktor, der gør målgruppen udsat. Vigtigt i denne definition er da, at børn ikke kan være udsat i sig selv. De er sat ud fra nogen eller noget, hvilket kan skabe en mulighed for at modificere de faktorer barnet i sit liv præges af (Nielsen, 2015, p. 319). Barnets udvikling afhænger af en kombination af risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer, og netop denne forståelse er af værdifuld betydning i en støttende tilgang til disse børn. Med dette som afsæt betyder det, at et barn eller en ung, som vokser op med det nævnte vilkår, ikke nødvendigvis vil være af komplet afgørende betydning for barnets livsforløb. Denne forståelse er essentiel i arbejdet med disse børn, da det netop skaber muligheden for at rette op på og understøtte/indføre faktorer, der kan fordre en sund(ere) udvikling (Ejrnæs, 2015, p. 55).

Beskyttelsesfaktorer kan eksempelvis være en positiv genetisk udrustning, gode omsorgsrelationer og en tryk opvækst, tætte venskaber, sikker identitet, stærk selvforbyggelse og god begavelse (Harder & Simonsen, 2010, p. 105).

I forbindelse med adressering af risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer bør nævnes, at jeg ikke intenderer at portrættere en mor med svær depression, som udelukkende afsæt til en risikofaktor i barnets udvikling. Selvom at morens omsorgsfulde og opmærksomme evner i relation til barnet kan være udfordret, anskuer jeg ikke depressionen som definerende for hele morens adfærd og udspil mod barnet. Hermed ment, at dele af morens adfærd sandsynligvis i en eller anden grad vil skabe en risiko for udvikling af vanskeligheder for barnet, men at andre dele af morens adfærd samtidig kan have en beskyttende effekt.

Resiliens

I forlængelse heraf synes relevant at inddrage begrebet resiliens, som hyppigt anvendes til at forstå forholdet mellem elementer i barnets liv, som både kan være ladet

med et fordrende og begrænsende afsæt til en sund udvikling. Resiliens er et begreb, der beskriver en modstandskraft og evne til at takle alvorlige problemer. Denne modstandskraft er afgørende for, at børn, der udgør en udsat målgruppe, forstår/lærer at navigere og håndtere vanskelighederne (Ejrnæs, 2015, p. 55).

Når noget kan karakteriseres som en risikofaktor, skabes der i forbindelse hermed en mulighed for at tilrettelægge en opmærksomhed og indsats hen imod styrkelse af resiliens, således at vilkåret, som udgør en risikofaktor, bliver mindre definerende for barnet komplette udvikling. Resiliens kan forstås som en foranderlig kompetence, der udvikles i et komplekst samspil mellem forhold på alle niveauer fra det genetiske og biologiske til det relationelle, samfundsmæssige og kulturelle (Ejrnæs, 2015, p. 55). At barnet skal lære at håndtere og navigere i svære omstændigheder og derudfra kan udvikle en modstandskraft, der skaber en robusthed, bør aldrig være barnets eget ansvar. At skabe rammerne for at børn kan udvikle sig i en sund(ere) retning, bør altid være de voksnes ansvar (Gulbrandsen, 2022, p. 21). Derfor anskues det som en særlig vigtighed i det faglige felt at forholde sig til, hvordan man i praksis bør tilgå og arbejde med denne målgruppe med fokus på at styrke disses modstandskraft og robusthed.

Hvordan bør man forholde sig?

I forlængelse af ovenstående synes det interessant at diskutere, hvilke elementer man bør være opmærksom på ved arbejdet med denne målgruppe.

At arbejde intervenserende

Når der arbejdes ud fra en tilgang omkring etablering af beskyttelsesfaktorer og styrkelse af barnets resiliens, er det med et formål om at præge barnets udviklingssti i en mere positiv retning. Ved denne tilgang kan dette anskues som at arbejde intervenserende, der henviser til at være foregribende i henhold til at have en viden omkring, hvordan visse omstændigheder på sandsynligvis vil have negative konsekvenser. I politisk-, pædagogisk- og psykologisk regi anses det altid som aldeles mere hensigtsmæssigt, at arbejde forbyggende end at arbejde helbredende (Hansen, 2015, p. 118). Nedenfor vil præsenteres et meningsfuldt afsæt til at arbejde foregribende med fokus på positiv udvikling.

Fællesskabet som meningsfuld indsats

Moderne udviklings- og tilknytningsforskning hævder, at al positiv udvikling finder sted i samvær og i samspil med andre (Hart & Schwartz, 2008, pp. 11-12; Nielsen, 2015, p. 319). Netop her synes interessant at drage paralleller fra denne forståelse til en nysgerrighed omkring positiv udvikling gennem deltagelse i praksisfællesskaber. En udviklingsforståelse situeret i praksisfællesskaber tager udgangspunkt i engagementet af meningsskabende begivenheder i samvær med andre, og den emotionelle kvalitet og vitalitet har afgørende betydning. Begivenhederne i en given kontekst aflejres som erkendelser, og disse er formende for, hvorledes nye erfaringer, identitetsdannelsen og selvforfølelsen samt udbyttet af socialiseringen hos den enkelte tilegnes (Nielsen, 2015, p. 322). Den praktiske tilgang skal i disse kontekster rækkes ud over, hvad der ”er”, og i stedet have blik for hvad der ”kan blive”. Alle børn og unge uanset forudsætninger har intentioner om at lykkes, at høre til og anerkendes som tilstrækkelige og værdifulde væsener. Skabes der betingelser herfor, gives der mulighed for nye erfaringer og nye fortællinger omkring sig selv og andre (Nielsen, 2015, p. 322).

I forbindelse med specialets centrale målgruppe foreslås et praksisfællesskab som en støttende indsats, der kan skabe nye erfaringer og nye fortællinger hos børnene, som kan have en fordrende og positiv indvirkning på barnets udvikling og trivsel.

Udfordringer i mødet med børnene

I afsnittet ovenfor adresseres vigtigheden af at arbejde intervenserende i kraft af fokus på befordrende faktorer, som kan præge udviklingsstien i en positiv retning. Dog kan det være en udfordring at udvikle indsatser, der har en foregribende og tilstrækkelig nok effekt herom. Dette vil følgende afsnit nedenfor adressere.

Stigmatisering som hæmsko

En betydningsfuld faktor, som kan være en udfordring ved at arbejde direkte med en sårbar målgruppe, kan være stigmatisering omkring det vilkår, der gør denne målgruppe sårbar. Det at tale om psykisk sygdom har i løbet af særligt det sidste årti gennemgået en udvikling, hvor det hyppigere anvendes i daglig tale og det anses som mere almindeligt at have en viden omkring forskellige diagnoser end bare for et årti

siden. Dette burde have en betydende positiv effekt for en naturlighed vedrørende samtaler omkring psykisk sygdom. Dog oplever faggrupper i berøring med dette emne, samt individer som selv har en diagnose, at der fortsat er meget stigmatisering omkring emnet (Ahlgreen, 2001, p. 44).

Stigmatiseringen kan agere hæmsko i støtten til de pårørende i familien, særligt i henhold til børnene. Psykiatrien beretter om, at i deres arbejde og mødet med en forælder med psykisk sygdom, har denne ofte en modstand til, at deres barn/børn skal tales med og ”konfronteres” med at være pårørende. Denne modstand bunder muligvis i en stigmatisering omkring emnet og eventuelt også en følelse af skyld og skam hos forælderen (Ahlgreen, 2001, p. 85). Dette kan føre til, hvorfor 70 % af børn og unge, som er pårørende til en sindslidende forælder, ikke modtager nogle former for hjælp eller støtte som følge heraf (KOMBU & Psykiatrifonden, 2019).

I forlængelse af stigmatisering kan trækkes paralleller til berøringsangst, der muligvis kan anses som et symptom på psykisk sygdom og pårørendeinddragelse som et stigmatiseret emne.

Berøringsangst

Ofte ses berøringsangst i forbindelse med emner, som kan trække paralleller til en sårbarhed præget af en underlæggende tabuisering og stigmatisering (Ahlgreen, 2001, p. 85). Der har i flere årtier hersket en forståelse af, at børn indtil en vis alder er for små til forstå svære hændelser og omstændigheder. Ydermere en forståelse af at disse børn ikke har brug for at blive inkluderet i samtaler omkring svære emner, fordi deres alder beskytter dem fra svære følelser. I forbindelse med mere forskningsfokus på børns egne oplevelser, der placerer børns fortællinger som det centrale element, står det klart, at børn forstår mere end voksne tror. Men at børn også anskuer livet på anderledes vis end voksne (Ahlgreen, 2001, p. 87). Disse børn har et stort behov for at blive inkluderet, så de kan få hjælp til at forstå og fortolke på en sårbar omstændighed. Der kan derfor argumenteres for en vigtighed omkring, at børn skal have svar på spørgsmål – og i den forbindelse også hjælp til ikke at lave fejlantagelser. Har man som voksen omkring barnet berøringsangst i sit møde med barnet og

derfor ikke tør tage de svære samtaler med børn, overlades børnene til at stå alene med deres bearbejdning og fortolkning af omstændigheden (Ahlgreen, 2001, p. 87)

Såfremt man som forælder, fagperson eller samfund i mødet et barn, som er pårørende til en sindslidende forælder, har berøringsangst, anses det ikke som muligt at arbejde støttende, da en støttende tilgang forudsætter en italesættelse af den realitet børnene står i. Det bliver ikke muligt for barnet at bringe andre, mere positive elementer i spil, såfremt barnet oplever ud fra de voksnes tilgang, at det kan være farligt og forkert at snakke om. Dette kan skabe en oplevelse hos barnet af skyld og skam (Ahlgreen, 2001, p. 85).

Specialet har haft sit primære fokus på at undersøge relationen mellem den 11-13 årige og dennes mor ud fra barnets oplevelse af emotionelle og psykosociale nuancer i deres relation. Derved har fokus for specialet ikke været på ydre foranstaltninger af social og kulturel karakter, som eksempelvis en foregribende indsats, stigmatisering samt berøringsangst blandt voksne og andre børn. Dog synes det stadig af vigtighed kort at inddrage ovenfor, da et praksisnært arbejde med denne målgruppe bør tage hensyn til alle væsentlige aspekter, som kan have betydning for barnets trivsel og psykologiske udvikling. Såfremt fokus havde været anderledes og specialets teoretiske fundament var forankret i et perspektiv med inddragelse af systemerne omkring barnet, kunne dette dog også være interessant at undersøge. Netop dette vil afsnittet nedenfor diskutere.

Bidrag og begrænsninger

Følgende afsnit vil adressere specialets teoretiske og metodiske bidrag og begrænsninger i en diskussion af en samlet vurdering af specialets kvalitet og bæredygtighed. At kunne forholde sig reflektivt til egen-kritik og egen-konstruktivitet anses som vigtigt som forsker, da det er disse refleksioner, der danner rammerne for undersøgelsens videre afsæt i et forskningsfelt.

Med afsæt i teori

I en diskussion af specialets samlede vurdering vil først adresseres teoretiske bidrag og begrænsninger.

Mor-barn samspillet muligheder og begrænsninger

Specialets inddragelse af teori består af Winnicotts udviklingsperspektiv og den moderne udviklingsforståelse omkring det gensidige og interaktionistiske samspil, som danner grundlag for store dele af specialets løbende inddragelse af forskellige faktorer. Winnicotts udviklingsperspektiv fokuserer på mor-barn dyaden og har i øjemed dette et blik for hvilke emotionelle og sociale elementer i relationen, der skaber både muligheder og begrænsninger for barnets psykologiske udvikling (Hart & Schwartz, 2008, p. 32). En klar styrke, som dette udviklingsperspektiv bidrager med, er derfor blik for de emotionelle og sociale facetter. I forbindelse med specialets problemformulering har dette muliggjort en detaljerig fortolkning, som har kunnet zoome ind på væsentlige nuancer og facetter i mor-barn dyaden. Dog formår Winnicotts udviklingsperspektiv ikke at inddrage væsentlige, andre faktorer udenom, som også kan have en betydningsfuld indvirkning på barnets udvikling – og i øjemed specialets problemformulering også en betydningsfuld indvirkning på barnets oplevelse af at være barn af sindslidende alenemor.

Yderligere end Winnicott inddrages også en (mere moderne) udviklingsforståelse, der anser barnet udviklingsproces som en sti, hvor barnets medfødte dispositioner og barnets relationelle miljø gensidigt moderer hinanden. Samspillet mellem disse to parter, kan herved anskues som et interagerende møde i en kontinuerlig proces, og

barnets psykiske sundhed bør således forstås som det udviklingsmæssige resultat af de kontinuerlige interaktioner mellem barnet og dets miljø (Væver, 2015, p. 135).

Inddragelse af systemerne *omkring* barnet

Med afsæt i ovenstående kan det diskuteres, hvorledes der overses relevante faktorer udenom mor-barn relationen, særligt af social, institutionel og kulturel karakter.

Herved kan diskuteres, om specialets inddragelse af et udelukkende mor-barn fokus, kan anses som tilstrækkeligt i en nuanceret forståelse af relevante elementer for barnets hele oplevelse af at være pårørende til psykisk sygdom.

I øjemed intentionen for nærværende speciale om at undersøge de relationelle dynamikker og særligt de emotionelle facetter i samspillet mellem den 11-13 årige og dennes sindslidende mor, synes dette tilstrækkeligt nok besvaret ud fra specialets teoretiske fundament. Dog kan dette lægge op til en diskussion omkring, at specialets teori ikke bør forstås som fuldstændigt forklarende perspektiver på hele barnets udvikling – og derved heller ikke som en komplet forklaring på at skabe en fuldstændig forståelse af de faktorer, som former den 11-13 åriges oplevelse. Derimod bør specialets teori anskues som delvist forklarende på den 11-13 åriges oplevelse, og elementerne fra disse teorier bør anses som af særlig betydning for den psykologiske udvikling. Men såfremt et fuldstændig komplet billede ønskes tegnet af alle væsentlige aspekter, som kan have betydning for den subjektive oplevelse af et fænomen, bør her inddrages yderligere teori forankret i et holistisk perspektiv.

I forlængelse af ovenstående refleksioner kan et tilstrækkelig teoretisk fundament diskuteres at opstå i mødet mellem perspektiver, som har forskellige fokuser for øje. De mange forskellige teoretiske perspektiver inden for psykologien som genstandsfelt udgør et alsidigt felt med forskellige tankemodeller, begrebsapparater og vidensreservoirer. I mødet med hinanden peger bredtfavnende perspektiver på, at man må sammensætte forskelligheder i et ønske om at kunne skabe sig et givent teoretisk fundament, som både kan være specifik og have blik for de helt små nuancer - samt være holistisk og have blik for de helt overordnende strukturelle rammer og værdier (Gulbrandsen, 2022, pp. 19-20).

Metodiske bidrag og begrænsninger

Følgende afsnit ønsker et diskuterende fokus på specialets bidrag og begrænsninger, her nedenfor i et metodisk afsæt. Denne vil tage udgangspunkt i dataindsamlingen for nærværende speciale med inddragelse af begreberne transparens, gyldighed og genkendelighed, idet en nuanceret refleksion herom synes vigtig for en vurdering af specialets kvalitet og bæredygtighed.

Transparens

I udformningen af specialets kvalitative undersøgelse har jeg forsøgt at efterleve en høj troværdighed ved at skabe transparens gennem alle processer (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 318). Her kan nævnes, hvorledes jeg løbende har beskrevet mine valg og argumenteret for de forskellige beslutninger. Eksempelvis kan nævnes specialets analyseafsnit, hvor der anvendes IPA metoden til at sikre en så fyldestgørende og transparent tilgang til en fortolkning af de empiriske fund. De inddragede citater fra de to interviews er blevet tydeliggjort og adskilt i henhold til, hvad er informanternes egne ord, og hvad der er fortolkning heraf med afsæt i teori. Dette styrker specialets grad af transparens og troværdigheden for undersøgelsen, da de faglige refleksioner løbende har været gennemsigtige.

Ydermere har jeg haft en bevidsthed omkring mit videnskabsteoretiske ståsted i forbindelse både med udformningen af interviewguiden, undervejs i interviewet, efterfølgende i forbindelse med transskriptionerne samt ved IPA analysemetoden. Dog har jeg været kritisk over for udformningen af interviewguiden, da jeg i overensstemmelse med et fænomenologisk og hermeneutisk videnskabsteoretisk ståsted har ønsket åbne spørgsmål, som netop kunne skabe plads til informanternes oplevelser. Jeg erfarede dog undervejs i begge interviews, at informanterne havde nemmere ved at respondere med flere ord på konkret udformet spørgsmål. Dette skyldes muligvis informanternes alder, da de måske ikke rummer evnen til at reflektere ud fra meget åbne spørgsmål – men har brug for at blive faciliteret gennem samtalen. Derved erfarede jeg også, at jeg undervejs følte mig nødsaget til at stille mange opfølgende spørgsmål for netop at gribe og fange nuancer af deres beretninger. Af den grund vil der også være forskel på, helt konkret hvilke spørgsmål de to informanter er blevet stillet. Dette kan både siges at være en styrke og udfordring ved et semistruktureret

interview i henhold til den løse struktur. Denne gør plads til informanternes oplevelser ud fra så åben en tilgang som mulig, men ved brug af børn som informanter, bør man også være særlig opmærksom på, at disse muligvis bedst responderer på spørgsmål, som er mere konkrete og let-besvarlige for dem – men hvor der naturligvis stadig gøres plads til deres forskellig udspil og opfølgning heraf.

Gyldighed

Gyldighed referer til hvorledes jeg i rollen som forsker forholder mig til denne undervejs i undersøgelsen, og hvordan fortolkninger undervejs og egne forforståelser indvirker på denne rolle (Kvale & Brinkmann, 2015, p. 319). Dette anses som særlig vigtig i en refleksion og bevidstgørelse omkring min rolle som forsker, og at denne både kan være bidragende til og en begrænsning af specialets kvalitet. Jeg har her forholdt mig til, hvorledes det er af yderst væsentlig betydning, at jeg ikke overfortolker informanternes fortællinger baseret på den viden, jeg allerede har tilegnet mig, men at jeg stiller spørgsmålene undervejs i interviewet præget af en åbenhed og nysgerrighed. Jeg har i forbindelse hermed været bevidst omkring, at min placering og position som forsker bør være fleksibel og kan ændre form og tilpasse sig, både efter hvordan informantens udlæg af sin livsverden kan modificere min egen viden, samt hvorledes jeg forholder mig bevidst til at placere mig mest muligt neutralt og nysgerrigt til informantens fortællinger (Kvale og Brinkmann, 2015, p. 48).

Derudover kan det lægges op til diskussion, hvilke fordele og eventuelle ulemper, der kan være ved at jeg interviewer to børn, som jeg i forvejen har en allerede-etableret faglig relation til. Som tidligere adresseret anser jeg blandt andet dette som en særlig styrke i og med, at der er etableret en tillid, som rent etisk er vigtig for at barnet føler sig tryk i at dele oplevelser omkring et sårbart emne. Både Anders og Emma deler undervejs i interviewene, at de til tider kan føle sig anderledes og føle, at andre ikke forstår det vilkår, de er vokset op med og fortsat lever med. Det, at begge børn har erfaringer med mig fra en setting, som har haft fokus at spejle deres oplevelser og normalisere deres svære reaktioner og følelser, kan have haft en indvirkning på deres forkerthedsfølelse over for mig – som muligvis har gjort det nemmere for dem at åbne op og fortælle om deres oplevelser mere umiddelbart.

Omvendt kan en allerede etableret relation skabe en begrænsning for berigelsen af informationer, såfremt Anders og Emma måske ikke genfortæller vigtige oplevelser eller følelser, som de før har delt i det tidligere forløb. Herved kan der udelades væsentlige detaljer, fordi det tidligere er blevet delt – og de to informanter derfor ikke tænker over, at det bør deles igen.

Med afsæt i ovenstående kan den allerede etableret alliance diskuteres både at kunne skabe berigelse og begrænsning af specialets kvalitet. Dog ønsker jeg alligevel at argumentere for, hvorledes alliancens konsekvenser som helhed bidrager med en betydningsfuld tillid og tryghed. En tillid og tryghed som kan antages at have spillet en afgørende rolle for de meget dybdegående, detaljerede og nuancerende interviews i specialet. Den tillid og tryghed bliver her et afgørende afsæt til at kunne skabe en så eksplicit fortolkning af de indsigtfulde oplevelser om emnet, som bidrager til specialets meget indtryksfulde beskrivelse. Dog har jeg forholdt mig meget reflektivt til de berigende såvel som begrænsende elementer, hvorfor jeg gennem denne refleksive bevidstgørelse har forsøgt at fremkalde en øget gyldighed.

Genkendelighed

Endnu et kriterie for kvalitativ forskning, som ønskes diskuteres i lyset af specialet, er genkendelighed. Dette kriterie henviser til, hvorledes den indsamlede data kan karakteriseres som relevant og muligt identificerbart i lignende situationer (Kvale & Brinkmann, 2015, pp. 332-333). I nærværende speciale har jeg ud fra dataindsamling og analyse heraf udforsket fælles egenskaber og temaer på tværs af informanternes nuancerede oplevelser med det formål at belyse en identificerbarhed og derved styrke specialets genkendelighed. Ydermere indeholder specialets fortolkning en teoretisk generalisering, idet informanternes oplevelser og erfaringer belyses ud fra forskellige teoretiske perspektiver, samt eksisterende forskning på området. Hermed har jeg forsøgt at skabe en genkendelighed ud fra specialets kvalitative undersøgelse.

Specialets idiografiske fokus ud fra de to interviews kan risikere at skabe en overgeneralisering af fænomenet, og Anders og Emma kan hermed fremstå som repræsentanterne for den hele målgruppe, de er en del af (børn af en sindslidende aleneforælder). På den ene side kan dette ansues som en begrænsning af specialets genkende-

lighed, da denne skabes ud fra kun to tilfælde. Gennem mit arbejde har jeg erfaret, hvordan det på meget forskellig vis kan have betydning for barnet at være pårørende til en sindslidende forælder. Både med afsæt i hvordan børns udvikling sker på forskellig vis, samt hvordan forældrenes adfærd med afsæt i den psykiske lidelse kan komme til udtryk på forskellig vis – og derfor vil børn også reagere forskelligt på dette vilkår. En fortolkning af emnet på baggrund af to informanter kan og bør derved ikke skabe det fulde billede af, hvordan det kan opleves for *alle* 11-13 årige at være pårørende til en alenemor med depression. På den anden side kan der dog stadig argumenteres for, at visse aspekter af informanternes oplevelser vil kunne skabe en vis genkendelighed hos andre børn i samme målgruppe. Den virkelighed, som specialet herved fremlægger, med afsæt i to børns oplevelse af at være pårørende, kan derfor skabe en overordnet forståelse for sandsynlige problematikker.

Vurdering af specialets kvalitet

Med afsæt i ovenstående diskussion af specialet teoretiske fundament og metodiske refleksioner vil nedenfor foreligge en generel vurdering af specialets kvalitet.

Som tidligere adresseret muliggør det teoretiske fundament et detaljerigt blik for emotionelle og psykosociale nuancer og elementer i relationen mellem den 11-13 årige og dennes mor. Det detaljerige og dybdegående fokus på relationen bidrager til en forståelse af de relationelle nuancer og elementers betydning for den 11-13 åriges psykologiske udvikling, og heraf hvorledes det opleves at vokse op med periodisk depressiv alenemor. Inddragelse af emotionelle og psykosociale detaljer og nuancer i spillet vil anskues som en klar styrke i henhold til specialets intention. Dog kan det diskuteres, hvorledes specialets teoretiske fundament kan overse relevante faktorer *omkring* barnet, som også præger den 11-13 åriges oplevelse. En detaljerig og nuanceret forankret forståelse af individers oplevelser er derved begrænset til en primært subjektiv forståelse. Denne er baseret på få informanternes fortællinger, hvor jeg i den kvalitative undersøgelse har valgt at fokusere på at tilegne mig en dybdegående forståelse af spillet med blik for og inddragelse af relationelle dynamikker. Dette kan både anses som en styrke i henhold til en dybdegående forståelse af oplevelsen – men kan også anses begrænsende i at kunne skabe et bredere billede af barnets hele livsfortælling. Dette kan trække paralleller til det metodiske afsæt, som i specialet

har haft til formål at understøtte ønsket om en detaljerig forståelse af den 11-13 åriges oplevelse.

Med afsæt i transparens, gyldighed og genkendelighed tegner min bevidsthed omkring disse et billede af et nøje reflekteret speciale. Her har jeg forholdt mig indsigtfuldt til diverse faktorer og elementer, som kan berige og begrænse undersøgelsen i at skabe et speciale af høj kvalitet. Dermed sagt er jeg også opmærksom på, at der kan være elementer, som muligvis har udfordret min undersøgelse om emnet, og jeg har forsøgt at forholde mig meget reflekteret og bevidst omkring dette.

Herudfra kan det argumenteres, at specialet peger på denne målgruppe af børn, som særlige sårbare og udsatte, og at specialet derfor kan anvendes som et afsæt til en forståelse af, hvordan det *kan* se ud i alderen 11-13 år at vokse op med en alenemor, der lider af tilbagevendende svær depression. Specialet kan her anvendes til en eventuel forståelse af, *hvorfor* og *hvordan* det kan være en særlig risikofaktor at være pårørende til sin mor med afsæt i emotionelle og psykosociale nuancer og elementer i relationen til forståelse heraf. Specialets fund og teoretiske fundament kan derfor agere pejlemærke for vigtigheden af videre undersøgelser herom. Det kan derfor argumenteres, at der er brug for yderligere forskning på dette område for at kunne ekspandere viden herom og skabe en så nuanceret forståelse af de forskellige slags virkeligheder, der eksisterer ude i verden, omkring at være barn af en alenemor med svær depression. Med afsæt i både det teoretiske fundament og det metodiske afsæt tegnes der i mødet med hinanden et detaljerigt, subjektivt portræt af, hvorledes 11-13 årige kan opleve den givne omstændighed – og med et ønske om et mere objektivt og fyldestgørende portræt af denne målgruppe, bør suppleres med yderligere undersøgelser samt udvides med teoretiske perspektiver forankret i et holistisk perspektiv.

Selvom børnenes virkeligheder qua vilkåret at vokse op med en sindslidende forælder og oplevelsen heraf kan være meget forskellige, betragtes det som en yderst betydningsfuld faktor i barnets psykologiske udvikling og livsvelvære – som peger på at vilkåret i en eller anden grad *vil* sætte sig præg på barnets virkelighed.

”Når én i familien rammes af psykisk sygdom, rammes hele familien – især barnet”
(Eckardt, 2018, p. 8).

Kapitel 7: Ønsket om et bredtfavnende teoretisk fundament

Nærværende afsnit vil tage sit udgangspunkt i en perspektiverende vinkel, som inddrager et andet teoretisk perspektiv med et ønske om gøre specialets teoretiske fundament mere bredtfavnende.

Med afsæt i ovenstående diskussion vedrørende et forslag til et mere holistisk forankret teoretisk perspektiv, kan her inddrages Bronfenbrenners udviklingsøkologiske model. Med afsæt i specialets teoretiske fundament kan denne model anskues som et udvidende blik, der inddrager flere aspekter i barnets liv, og som ligeså nærværende speciale anser udvikling som en interaktionistisk, gensidigt modererende proces (Gulbrandsen, 2022, pp. 55-57). Modellens formål er at påvise, hvorledes den menneskelige udvikling sker gennem gradvise processer bestående af komplekse gensidige interaktioner mellem individet og de sociale systemer *omkring* individet. De forskellige systemer omkring består af fem socialt organiserede subsystemer, der påvirker og støtter den psykologiske udvikling. Den psykologiske udvikling sker ifølge modellen altid i forhold til og under påvirkning af de sociale systemer, individet er en del af (Gulbrandsen, 2022, pp. 55-57).

De sociale systemer kan defineres som: mikrosystem, mesosystem, eksosystem, makrosystem og kronosystemet. Mikrosystemet beskriver alle sociale institutioner og miljøer, herunder også familien, som barnet indgår i. Mesosystem beskriver relationerne mellem mikrosystemerne, og eksosystemet henviser til begivenheder, som har indirekte indflydelse på barnet. Makrosystemet beskriver politiske systemer, værdier, kulturelle normer og lignende, og slutvist henviser kronosystemet til et tidssystem og de forandringer, der sker over tid, og som påvirker alle de andre sociale systemer (Gulbrandsen, 2022, p. 59, 64, 65, 68, 70).

Hermed inddrager modellen blik for alle sociale arenaer og de omkringliggende kulturelle værdier og strukturer, som er medskabende i barnets oplevelse af et givent fænomen. Et sådan holistisk perspektiv på barnets udvikling kan diskuteres at medføre eventuelle anderledes belysninger i henhold til en besvarelse af problemformule-

ring. Eksempelvis i forbindelse med faktorer som stigmatisering, tabuiseringen og berøringsangst, som på kort vis indgår i forhenværende kapitel. Hvorledes den 11-13 årige oplever eventuel stigmatisering, tabuisering og berøringsangst, eller oplever en helt anden tilgang i mødet med den ydre verden, kunne være en spændende vinkel på en anderledes besvarelse af problemformulering. Et anderledes fokus i øjemed det teoretiske fundament kan tænkes at bidrage til en forståelse af, hvorledes samfundsmæssige diskurser, kulturelle normer og værdier og kommunikative forbehold og hensyn kan præge barnets oplevelse af at være pårørende til psykisk sygdom.

Dog kan det diskuteres, hvorledes en besvarelse af problemformuleringen med afsæt udelukkende i Bronfenbrenners udviklingsmodel kunne skabe en lidt overfladisk vinkel med manglende blik for de helt små samspilsmæssige nuancer - som netop Winnicotts perspektiv bidrager med. Et forslag til et nuanceret, detaljerigt og bredtfavnende perspektiv udgøres muligvis i mødet mellem den udviklingsøkologiske model og Winnicotts udviklingsforståelse.

Kapitel 8: Konklusion

Nærværende speciale har i de forhenværende kapitler adresseret, analyseret og diskuteret oplevelsen hos 11-13 årige af at vokse op med en aleneforælder diagnosticeret med svær depression. Interessen for dette emne udsprang med afsæt i mit nuværende arbejde, hvor jeg beskæftiger mig med at løfte trivslen og skabe støtte hos børn og unge, som er pårørende til psykisk sygdom. Dette udformede sig til følgende problemformulering: *Hvordan oplever børn i alderen 11-13 år at være barn af en alenemor, der er diagnosticeret med (tilbagevendende) svær depression?*

Til at besvare problemformulering har indeværende speciale foretaget egen kvalitativ undersøgelse i en udførelse af to semistrukturerede interviews med et videnskabsteoretisk afsæt i fænomenologien og hermeneutikken. Informanterne i de to interviews er Anders på 11 år og Emma på 13 år. Begge informanter er donorbørn og deres mødre er diagnosticeret med samme sindslidelse. Informanterne udgør derfor en specifik målgruppe under ”børn som pårørende”, som ud fra den valgte undersøgelsesmetode viste sig at have mange fælles oplevelser af relationen til deres mor. De to interviews blev transskriberet og analyseret ud fra IPA-metoden, som udmundende i følgende fire temaer: 1) En intens relation, 2) Omsorgens fordeling – hvem passer på hvem og hvordan?, 3) Er det min skyld? og 4) Er jeg stor eller lille?

De empiriske fund fra de to interviews er blevet belyst ud fra teoretisk inddragelse. Teorien baserer sig blandt andet på inddragelse af en forståelse af, hvorledes barnets psykologiske udvikling har afsæt i det relationelle miljø i et gensidigt, interaktionistisk samspil. I forlængelse heraf blev inddraget Winnicotts udviklingsforståelse centraliseret omkring mor-barn samspillet og heri vigtigheden af morens facilitering af barnet ud fra adækvat, afstemt omsorg og støtte. Slutvist i den teoretiske inddragelse blev adresseret faktorer i spil i alderen 11-13 år særligt med fokus på udforskning og løsrivelse.

Det teoretiske fundament kan konkludere i en fortolkning af empirien, at begge informanter oplever deres relation til deres mødre som meget intens med afsæt i morens følelsesudtryk. Denne intensitet forstærkes af den realitet, at der ikke er andre i

familien end de to parter, og informanterne fortæller om, hvordan der ikke er andre til at tage del i kommunikationen med moren, hvorfor meget går ud over dem.

Mødet mellem samspillet gensidighed, morens betydning og barnets adfærd modificeret heraf samt familiekonstellationen med kun de to parter, kan ligeledes forklare overomsorgsfuldheden og overopmærksomheden, som begge informanter oplever. Denne adfærd kan også forstås som en reparerende handling mod de skyldfølelser, børnene oplever, grundet manglende dialog med mødrene omkring omstændighederne samt manglende afstemning og regulering fra morens side. Dette skaber en fejlaftemning i relationen. Ovenstående skitseret oplevelser af de relationelle dynamikker, følelser og roller i Anders' og Emmas liv, kan i forbindelse med deres alder, skabe besværligheder. Dette grundet, at der kan være tale om en omsorgsfuld drivkraft og nødvendigheden for en vedblivende tilknytning hos Anders og Emma, som kan trumfe behovet for udforskning og løsrivelse.

Denne fortolkning kan i en sammenkobling med inddraget forskning på området udpensle denne målgruppe af børn, som særlig udsat i risiko for at udvikle emotionelle og psykosociale vanskeligheder. Begge informanter beretter om svære følelser og et stort ansvar i relationen til deres mor, hvorfor specialet kan konkludere at 11-13 årige kan opleve det som en emotionel og psykosocial belastning at være barn af en ale-nemor med svær depression. Dette peger videre i retning af vigtigheden for at have denne målgruppe for øje og at etablere tidlige foranstaltninger, som kan indføre og/eller understøtte befordrende faktorer. Her foreslås et praksisfællesskab som en støttende indsats, der kan skabe nye erfaringer og nye fortællinger hos børnene.

Vigtigt at have for øje i en forståelse af betydningsfulde faktorer, som også rækker ud over mor-barn samspillet, kan være stigmatisering og berøringsangst. Disse faktorer kan få negative konsekvenser for barnet, da det kan begrænse barnet i at blive inkluderet og talt med samt en forhindring af at støtte barnet. Med afsæt i både forskning på området, det teoretiske fundament og det metodiske afsæt tegnes der i mødet med hinanden et detaljerigt, subjektivt billede af, hvorledes 11-13 årige kan opleve den givne omstændighed.

Med udgangspunkt i ovenstående antages det, at der er brug for yderligere forskning på dette område for at kunne ekspandere viden herom og skabe en så nuanceret forståelse af de forskellige slags virkeligheder, der eksisterer, omkring at være barn af en alenemor med svær depression. Yderligere forskning, med udgangspunkt i transparens, gyldighed og genkendelighed som målestok for faglig bæredygtighed, bør tage udgangspunkt i flere kvalitative interview. Dette kan bidrage til et mere objektivt og fyldestgørende portræt af denne målgruppe ud fra sammensætning af de subjektive nuancer og oplevelser erfaret ud fra den enkelte. Fortsat forskning på området bør også inddrage et yderligere teoretisk perspektiv forankret i en mere holistisk tankegang, som kan skabe blik for, hvordan systemerne omkring barnet, også præget oplevelsen. Dette perspektiv foreslås som Bronfenbrenners udviklingsøkologiske model, der kan bidrage til at skabe en mere bredtfavnende forståelse af hele barnets liv i relation til dets vilkår som pårørende.

Selvom børnenes virkeligheder qua vilkåret at vokse op med en sindslidende forælder og oplevelsen heraf kan være meget forskellige, betragtes det som en yderst betydningsfuld faktor i barnets psykologiske udvikling og livsvelvære. Det konkluderes hermed, at vilkåret i en eller anden grad *vil* sætte sig præg på barnets oplevelse af levet liv, dets relation til andre og relationen til moren.

Pensumliste

Ahlgreen, B. (2001) *Usynlige Unge – en bog om børn og unge med psykisk syge forældre*. Hans Reitzels Forlag.

Atkins, R. (2010) Self-efficacy and the promotion of health for depressed single mothers. *Mental Health in Family Medicine*;7: pp: 155-168, Radcliffe Publishing.

Bedre Psykiatri, (2021) Undersøgelse om pårørendes holdninger og oplevelser. Kan tilgås på følgende link:

<https://bedrepsykiatri.dk/wp-content/uploads/2021/02/2021-BP-for-TV2-paarørendes-holdninger.pdf> , sidst tilgået d. 7/10-2023

Databasen Børns Sundhed, Johansen, A., Pant, W. S. & Holstein, E. B. (2018) Forældre-barn relationen. Temarapport og årsrapport, Skoleåret 2016/17. *Databasen Børns Sundhed og Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Eckardt, P. J. (2018) Belastende livsvilkår: Pejlemærker for personalets møde med pårørende i psykiatrien. *Nordisk Tidsskrift for Helseforskning*, nr. 2, årgang 14.

Ejrnæs, M. (2015) Risiko, risikofaktorer og resiliens. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Gladstone, M. B., Boydell, M. K., Seeman, V. M. & McKeever, D. P. (2011) Children's experience of parental mental illness: a literature review. *Early Intervention in Psychiatry*, 5(4): 271-289.

Gulbrandsen, L. M. (2022) Børn, opvækst og udvikling. In: Gulbranden, L. M. (red.) (2022) *Opvækst og Psykisk udvikling. Grundbog i udviklingspsykologiske teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag.

Gulbrandsen, L. M. (2022) Urie Bronfenbrenner: En økologisk udviklingsmodel. In: Gulbrandsen, L. M. (red.) (2022) *Opvækst og Psykisk udvikling. Grundbog i udviklingspsykologiske teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag.

Hansen, S. C. (2015) Forebyggelse – empiriske eksempler og teoretiske perspektiver. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Harder, S. & Simonsen, E. (2010) Udviklingspsykopatologi. In: Simonsen, E. & Möhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Hart, S. & Schwartz, R. (2008) Donald Woods Winnicott: selvets udvikling i en faciliterende omverden. In: *Fra Interaktion Til Relation – Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. (2008) Hans Reitzels Forlag

Hart, S. & Schwartz, R. (2008) Indledning. In: *Fra Interaktion Til Relation – Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. (2008) Hans Reitzels Forlag

Hjulmand, K. (1991) Omgivelsernes faciliterende betydning. En introduktion til Winnicotts objektrelationsteori. *Psyke & Logos* (12), p. 335-357.

Jørgensen S. E, Andersen A, Lund L, Due P & Michelsen S. I. (2019) Trivsel og hverdagsliv blandt børn og unge som pårørende og efterladte. *Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Kessing, V. L (2010) Affektive lidelser. In: Simonsen, E. & Möhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

KOMBU (2020) Dokumenteret fakta om børn i familier med psykisk sygdom. Fakta ark om børn som pårørende Artiklen tilgås på følgende link:

<https://kombu.dk/files/media/document/dokumenteret-fakta-om-børn-i-familier-med-psykisk-sygdom.pdf> , sidst tilgået d. 7/10-2023

KOMBU & Psykiatrifonden (2019) Undersøgelse af forekomst af psykisk sygdom blandt forældre til børn i alderen 0-18 år. Artiklen kan tilgås på følgende link: https://kombu.dk/files/media/document/Undersøgelse%20af%20psykisk%20sygdom_Kombu_140921.pdf , sidst tilgået d. 7/10-2023

Kvale, S & Brinkmann, S. (2015) *Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Reitzels Forlag, 3. ed.

Langdridge, D. (2007) Fundamentals of phenomenology. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Langdridge, D. (2007) Interpretation and meaning: IPA, hermeneutic phenomenology and template analysis. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Langdridge, D. (2007) The hermeneutic turn. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Møhl, B. & Jørgensen, R. C. (2010) Udviklingsteori. In: Simonsen, E. & Møhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Nielsen, J. (2015) Børnefællesskaber som en del af noget større – og som et svar på individorienterede løsninger. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Nordenhof, I. (2010) *Narrative familiesamtaler – med udsatte børn og deres forældre*. Akademisk Forlag

Rasic, D., Hajek, T., Alda, M. & Uher, R. (2014) Risk of Mental Illness in Offspring of Parents with Schizophrenia, Bipolar Disorder, and Major Depressive Disorder: A Meta-Analysis of Family High Risk Studies. *Schizophrenia Bulletin*. 40(1):28-38

Rasmussen, M., Pedersen, P. T. & Due, P. (red.) (2015) Skolebørnsundersøgelsen 2014. *Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Simonsen, E. (2010) Psykiatrisk klassifikation. In: Simonsen, E. & Møhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Spaten, M. O. (2015) Unges identitet og selvopfattelse. Afslutning, status og perspektiver. In: Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unges identitet og selvopfattelse*. Aalborg Universitetsforlag.

Spaten, M. O., Dahl-Jensen, S., Christiansen, H. N., Rahbek, J. & Rahbek, B. E. L. (2015) Forældreskab. In: Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unges identitet og selvopfattelse*. Aalborg Universitetsforlag.

Spørg Mere (2021) De oversete børn. Børn af forældre med psykisk sygdom får ikke den hjælp, de har brug for. Artiklen kan tilgås på følgende link:
<https://bornsvilkar.dk/wp-content/uploads/2022/07/De-Oversete-Boern.pdf>, sidst tilgået d. 16/10-2023

Thorup, E. A. A. (2022) *Hvordan styrker vi børn og unges mentale sundhed?* Informations Forlag.

Væver, S. M. (2015) Tilknytningsvanskelighed og udsathed i spæd- og småbarnsalderen. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Winnicott, W, D. (2006) On security. In: Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge Classics.

Winnicott, W, D. (2006) The first year of life: modern views on the emotional development. In: Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge Classics.

Winnicott, W, D. (2006) The relationship of a mother to her baby at the beginning.
In. Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge
Classics.

Winther-Lindqvist, D. (2015) Forhandling af sociale identiteter på tværs af klasse-
rum. In. Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unge identitet og selvopfattelse*. Aalborg Uni-
versitetsforlag.

Referenceliste

Ahlgreen, B. (2001) *Usynlige Unge – en bog om børn og unge med psykisk syge forældre*. Hans Reitzels Forlag.

Atkins, R. (2010) Self-efficacy and the promotion of health for depressed single mothers. *Mental Health in Family Medicine*;7: pp: 155-168, Radcliffe Publishing.

Bedre Psykiatri, (2021) Undersøgelse om pårørendes holdninger og oplevelser. Kan tilgås på følgende link:

<https://bedrepsykiatri.dk/wp-content/uploads/2021/02/2021-BP-for-TV2-paarørendes-holdninger.pdf> , sidst tilgået d. 7/10-2023

Databasen Børns Sundhed, Johansen, A., Pant, W. S. & Holstein, E. B. (2018) Forældre-barn relationen. Temarapport og årsrapport, Skoleåret 2016/17. *Databasen Børns Sundhed og Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Eckardt, P. J. (2018) Belastende livsvilkår: Pejlemærker for personalets møde med pårørende i psykiatrien. *Nordisk Tidsskrift for Helseforskning*, nr. 2, årgang 14.

Ejrnæs, M. (2015) Risiko, risikofaktorer og resiliens. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Gladstone, M. B., Boydell, M. K., Seeman, V. M. & McKeever, D. P. (2011) Children's experience of parental mental illness: a literature review. *Early Intervention in Psychiatry*, 5(4): 271-289.

Gulbrandsen, L. M. (2022) Børn, opvækst og udvikling. In: Gulbranden, L. M. (red.) (2022) *Opvækst og Psykisk udvikling. Grundbog i udviklingspsykologiske teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag.

Gulbrandsen, L. M. (2022) Urie Bronfenbrenner: En økologisk udviklingsmodel. In: Gulbrandsen, L. M. (red.) (2022) *Opvækst og Psykisk udvikling. Grundbog i udviklingspsykologiske teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag.

Hansen, S, C. (2015) Forebyggelse – empiriske eksempler og teoretiske perspektiver. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Harder, S. & Simonsen, E. (2010) Udviklingspsykopatologi. In: Simonsen, E. & Möhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Hart, S. & Schwartz, R. (2008) Donald Woods Winnicott: selvets udvikling i en faciliterende omverden. In: *Fra Interaktion Til Relation – Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. (2008) Hans Reitzels Forlag

Hart, S. & Schwartz, R. (2008) Indledning. In: *Fra Interaktion Til Relation – Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. (2008) Hans Reitzels Forlag

Hjulmand, K. (1991) Omgivelsernes faciliterende betydning. En introduktion til Winnicotts objektrelationsteori. *Psyke & Logos* (12), p. 335-357.

Jørgensen S. E, Andersen A, Lund L, Due P & Michelsen S. I. (2019) Trivsel og hverdagsliv blandt børn og unge som pårørende og efterladte. *Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Kessing, V. L (2010) Affektive lidelser. In: Simonsen, E. & Möhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

KOMBU (2020) Dokumenteret fakta om børn i familier med psykisk sygdom. Fakta ark om børn som pårørende Artiklen tilgås på følgende link:

<https://kombu.dk/files/media/document/dokumenteret-fakta-om-børn-i-familier-med-psykisk-sygdom.pdf> , sidst tilgået d. 7/10-2023

KOMBU & Psykiatrifonden (2019) Undersøgelse af forekomst af psykisk sygdom blandt forældre til børn i alderen 0-18 år. Artiklen kan tilgås på følgende link: https://kombu.dk/files/media/document/Undersøgelse%20af%20psykisk%20sygdom_Kombu_140921.pdf , sidst tilgået d. 7/10-2023

Kvale, S & Brinkmann, S. (2015) *Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Reitzels Forlag, 3. ed.

Langdridge, D. (2007) Fundamentals of phenomenology. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Langdridge, D. (2007) Interpretation and meaning: IPA, hermeneutic phenomenology and template analysis. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Langdridge, D. (2007) The hermeneutic turn. In. Langdridge, D. (2007) *Phenomenological Psychology: Theory, Research and Method*. Harlow: Pearson Education.

Møhl, B. & Jørgensen, R. C. (2010) Udviklingsteori. In: Simonsen, E. & Møhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Nielsen, J. (2015) Børnefællesskaber som en del af noget større – og som et svar på individorienterede løsninger. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Nordenhof, I. (2010) *Narrative familiesamtaler – med udsatte børn og deres forældre*. Akademisk Forlag

Rasic, D., Hajek, T., Alda, M. & Uher, R. (2014) Risk of Mental Illness in Offspring of Parents with Schizophrenia, Bipolar Disorder, and Major Depressive Disorder: A Meta-Analysis of Family High Risk Studies. *Schizophrenia Bulletin*. 40(1):28-38

Rasmussen, M., Pedersen, P. T. & Due, P. (red.) (2015) Skolebørnsundersøgelsen 2014. *Statens Institut for Folkesundhed*, Syddansk Universitet

Simonsen, E. (2010) Psykiatrisk klassifikation. In: Simonsen, E. & Møhl, B. (red.) (2010) *Grundbog i PSYKIATRI*. Hans Reitzels Forlag

Spaten, M. O. (2015) Unges identitet og selvopfattelse. Afslutning, status og perspektiver. In: Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unges identitet og selvopfattelse*. Aalborg Universitetsforlag.

Spaten, M. O., Dahl-Jensen, S., Christiansen, H. N., Rahbek, J. & Rahbek, B. E. L. (2015) Forældreskab. In: Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unges identitet og selvopfattelse*. Aalborg Universitetsforlag.

Spørg Mere (2021) De oversete børn. Børn af forældre med psykisk sygdom får ikke den hjælp, de har brug for. Artiklen kan tilgås på følgende link:
<https://bornsvilkar.dk/wp-content/uploads/2022/07/De-Oversete-Boern.pdf>, sidst tilgået d. 16/10-2023

Thorup, E. A. A. (2022) *Hvordan styrker vi børn og unges mentale sundhed?* Informations Forlag.

Væver, S. M. (2015) Tilknytningsvanskelighed og udsathed i spæd- og småbarnsalderen. In: Erlandsen, T., Jensen, R. N., Langager, S. & Petersen, E. K. (red.) (2015) *Udsatte børn og unge – en grundbog*. Hans Reitzels Forlag (1. ed.)

Winnicott, W, D. (2006) On security. In: Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge Classics.

Winnicott, W, D. (2006) The first year of life: modern views on the emotional development. In: Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge Classics.

Winnicott, W, D. (2006) The relationship of a mother to her baby at the beginning.
In. Winnicott, W, D. (2006) *The Family and Individual Development*. Routledge
Classics.

Winther-Lindqvist, D. (2015) Forhandling af sociale identiteter på tværs af klasse-
rum. In. Spaten, M. O. (red.) (2015) *Unge identitet og selvopfattelse*. Aalborg Uni-
versitetsforlag.